

UNIVERZITA KARLOVA

**FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Martina Fejfarová

**Vývoj systému příprav mladých dospělých vyrůstajících
v ústavní péči na samostatný život**

**Development of a system for preparing young adults growing
up in institutional care for independent living**

2023

PaedDr. Eva Valášková Vincejová, Ph. D.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí práce PaedDr. Evě Valáškové Vincejové, Ph. D. za vedení, vstřícnou spolupráci, osobní přístup a připomínky během tvorby diplomové práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt

Diplomová práce se ve své teoretické části zabývá problematikou dospívajících dětí, které vyrůstají v ústavní péči, a jejich připravenosti na samostatný život. Pojednává o úskalích, s jakými se potýká mladý člověk, který vyrůstal mimo rodinné prostředí. Zaměřuje se na koncept podpory a příprav adolescentů v ústavní péči na vstup do nezávislého života. Na základě teoretických i praktických poznatků autora práce zachycuje diplomová práce vývoj systému pomoci a podpory těmto mladým lidem od devadesátých let 20. století dosud a naznačuje další směřování systému pomoci. Empirická část prezentuje výsledky výzkumu, který je proveden metodou obsahové analýzy odborných textů souvisejících s vymezenou problematikou. Výzkum je zaměřen na zjištění, zda a v jakých směrech se posunul vývoj příprav mladých dospělých na samostatný život za uplynulých 25 let a jak současná koncepce příprav napomáhá mladým lidem k získávání kompetencí potřebných pro samostatný život.

Klíčové pojmy

domy na půli cesty, individuální plán mladého dospělého, kompetence, mladí dospělí, nadace, náhradní výchovná péče, nestátní organizace, pomoc a podpora, sociální kurátor, sociální poradenství, systém příprav, ústavní péče

Abstract

In its theoretical part, the diploma thesis deals with the issue of teenage children who growing up in institutional care, and their readiness for an independent life. It discusses difficulties, with which a young person who grew up outside the family environment has to face. It focuses on the concept of supporting and preparing adolescents in institutional care to enter independent life. Based of theoretical and practical knowledge of the author of the work, the diploma thesis describes the development of the assistance system and of support to these young people from the nineties of the 20th century until now and suggests further direction of help system. The empirical part presents the results of the research that is carried out by the method of content analysis of professional texts related to the defined issue. The research is focused on finding out whether and in what directions the development of youth training has moved adults for independent living over the past 25 years and how the current concept of preparations helps young people to acquire the competences needed for an independent life.

Key words

halfway houses, individual plan of a young adult, competences young adults, foundation, substitute educational care, non-governmental organizations, help and support, social curator, social counseling, system of preparations, institutional care

SEZNAM ZKRATEK

DD	Dětské domovy
IPMD	Individuální plán mladého dospělého
KÚSK	Krajský úřad Středočeského kraje
MSPV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
ZSPOD	Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Obsah

1 Úvod	8
2 Ústavní péče	10
2.1 Výkon ústavní výchovy v České republice	10
2.2 Vývojové potřeby jedince v jednotlivých etapách života	14
2.3 Úskalí ústavní výchovy a rizika spojená s výkonem ústavní výchovy	17
3 Příprava mladých dospělých na odchod z ústavní péče	19
3.1 Systém pomoci do konce 20. století	20
3.1.1 Legislativní rámec	20
3.1.2 Pomoc státu	21
3.1.3 Počátky aktivit nestátních subjektů	21
3.2 Systém podpory a příprav po r. 2000	24
3.2.1 Pomoc státu	24
3.2.2 Příprava dospívajících dětí na odchod	27
3.2.3 Pomoc nestátních organizací	28
3.2.4 Domy na půl cesty	32
3.3 Systém podpory a příprav po r. 2020	33
3.3.1 Legislativní úprava související s pomocí státu	34
3.3.2 Individuální plán mladého dospělého	35
3.3.3 Činnost nestátních organizací	35
4 Koncepce příprav mladých dospělých na vstup do samostatného života	38
4.1 Role ústavního zařízení v systému příprav	38
4.2 Fáze přípravy dětí na odchod ze zařízení	40
4.3 Dovednosti a kompetence potřebné pro samostatný život	41
5 Výzkumy provedené v ČR k uvedené tematice	44
6 Podpora mladých lidí opouštějících ústavní zařízení	47
6.1 Cíl výzkumu	48
6.2 Vymezení výzkumných otázek	48
6.3 Metoda výzkumu	49
6.4 Výsledky výzkumu a jejich interpretace	51
7 Závěr	68
8 Seznam použité literatury	70

1 Úvod

S problematikou mladých lidí, kteří po ukončení ústavní výchovy opouštějí dětské domovy či jiná výchovná zařízení, se setkávám již od devadesátých let 20. století, kdy jsem ukončila studium sociální práce na vyšší odborné škole a nastoupila na pozici sociálního pracovníka tehdejšího oddělení péče o děti, nynějšího orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Svou první absolventskou práci s názvem „Vyrůstali jsme v dětském domově“ jsem zpracovávala v r. 1996-1997. Zde jsem se zaměřila zejména na životy mladých lidí, kteří již ústavní zařízení opustili a snaží se „postavit na vlastní nohy“. Zajímalo mne, s jakými úskalími se po odchodu z dětského domova potýkali, co by jim v té situaci nejvíce pomohlo a kde mohli hledat pomoc. S odstupem patnácti let, v r. 2012, jsem se v rámci bakalářské práce k tématu vrátila a zachytila jsem tuto problematiku tentokrát očima odborných pracovníků, kteří se věnují dospívajícím dětem v ústavních zařízeních a připravují je sami příp. za pomoci neziskových organizací na vstup do samostatného života. Na pozici sociálního pracovníka i nadále pracuji s dětmi vyrůstajícími v náhradní rodinné i ústavní péči, a uvědomuji si, že tématu příprav dospívajících dětí na vstup do samostatného života, je třeba stále věnovat zvýšenou pozornost. Sleduji, k jakému vývoji dochází v systému příprav mladých lidí na samostatný život, jaký je systém pomoci a podpory pro tyto ohrožené mladé dospělé. Můžeme říci, že dnes už mají srovnatelné příležitosti obstát v samostatném životě, jako děti z fungujícího rodinného zázemí, i přesto, že nemají stejnou startovací čáru? Nebo se této vizi postupnými kroky alespoň blížíme?

V diplomové práci bych ráda využila nejen dosavadních znalostí v této oblasti, ale i poznatků z praxe získaných za více než 25 let působení v oblasti náhradní výchovné péče. Diplomová práce se snaží zachytit vývoj systému podpory a příprav dětí opouštějících ústavní zařízení od devadesátých let 20. století dosud. Snaží se odpovědět na otázku, zda došlo za uplynulých více než 25 let k posunu ve vnímání podpory a připravenosti dětí na samostatný život, v jakých konkrétních oblastech poskytování podpory, příp. nastínit, jaké by mohlo být další směřování systému příprav dospívajících dětí na zapojení do samostatného života. Tato práce vede čtenáře i k zamyšlení, zda je na místě hovořit o přípravě pouze dospívajících dětí na samostatný život. Není to snad smyslem výchovy i vzdělávání od útlého dětství směřovat

k postupnému osamostatňování dítěte a je toto schopno poskytnout i náhradní výchovné prostředí mimo rodinu?

Rodinou a její nezastupitelnou rolí v procesu utváření osobnosti člověka se podrobně zabývá celá řada odborné literatury. Mnoho autorů věnuje pozornost různým formám náhradní výchovné péče a jejím úskalím. Přibývá studentských prací, které se věnují problematice připravenosti mladých lidí na odchod z dětských domovů i publikací a studií, které mapují vývoj a osudy mladých lidí po odchodu z ústavní péče. Mladí dospělí opouštějí dosavadní zázemí, kde o ně bylo po stránce materiální postaráno tak, aby co nejméně pociťovali odlišnost od svých vrstevníků. Přes veškerou péči a snahu nahradit člověku jeho přirozené prostředí, nemůže být ústavní zařízení místem, které dostatečně uspokojuje citové potřeby jedince. V samostatném životě se ocitají lidé s projevy psychické deprivace a s tím spojenými poruchami sociální adaptace. Lidé bez fungujícího rodinného zázemí, bez dostatečného finančního zabezpečení, lidé, kteří hledají sami sebe a k tomu jsou postaveni před náročný úkol, najít také své místo ve společnosti a obstát v životě.

Myšlenky pomoci mladým lidem, kteří vyrůstali v ústavní péči, se neustále vyvíjejí, zdokonalují se formy pomoci, podpory i služeb. Diplomová práce by měla odpovědět na otázku, zda se pomoc dospívajícím dětem vyvíjí správným směrem, tedy směrem, který je pro tyto mladé lidi opravdovou pomocí a podporou, směrem, který pracuje nejen s potřebami existenčními - zaměstnání, bydlení a finanční podpory, ale zejména s tématy sebehodnocení, identity, komunikace a umění navazovat vztahy. Protože to jsou z mého pohledu klíčová témata, která souvisí s přípravou dětí a dospívajících na odchod do samostatného života.

2 Ústavní péče

Je všeobecně známo, že i v dnešní době je v naší společnosti stále více dětí svěřených do péče ústavních zařízení ve srovnání s dětmi, které mohou vyrůstat v náhradní rodinné péči. Psychologové se obecně shodují na tom, že při výchově dětí vyrůstajících mimo vlastní rodinu je třeba klást velký důraz na budování identity dítěte. Netýká se to jen dětí svěřených do péče ústavního zařízení, ale stejně tak dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči. Role dětí, které nevyrostají ve vlastní rodině, nejsou jasně dané. V průběhu jejich vývoje přicházejí otázky, které mohou být zdrojem pochyb o vlastní identitě. Děti potřebují vědět, kdo jsou, kam patří, z jaké rodiny pocházejí, kdo jsou jejich blízcí.

Dle Pedagogického slovníku (Mareš, Průcha, Walterová, 2003, s. 266) je ústavní výchova definována takto: „Tam, kde rodina z některých důvodů v péči o dítě naprosto selhává a není možné či vhodné zvolit osvojení nebo pěstounskou péči, je potřeba zajistit dítěti jiné výchovné prostředí“. Ústavní výchova je jednou z forem náhradní výchovy, která je definována zákonem. Samotný výkon ústavní výchovy je upraven zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Zatím poslední novela tohoto zákona je v účinnosti od 1. 11. 2012, pod č. 333/2012 Sb.

2.1 Výkon ústavní výchovy v České republice

Možnost umístění dítěte do ústavní výchovy v České republice byla do r. 2013 zakotvena v zákonu č. 94/1963 Sb., o rodině. Od 1. ledna 2014, kdy vešel v účinnost zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, byla problematika rodinného práva zahrnuta do tohoto obsáhlého zákoníku. Rodinné právo je definováno v § 655 až 975, tematika ústavní výchovy pak v § 971 až 975. Sociální pracovník vykonávající sociálně-právní ochranu dětí nejčastěji pracuje se zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, kde jsou zakotveny podstatné souvislosti ochrany a péče o děti umístěných mimo vlastní rodinu a povinnosti orgánu SPOD sledovat vývoj dětí umístěných do ústavní či náhradní rodinné péče a spolupracovat s biologickou rodinou dítěte.

Občanský zákoník definuje v ustanovení § 971 důvody, pro které může soud nařídit ústavní výchovu. Jsou jimi tyto:

- vážné ohrožení výchovy, duševního, tělesného či rozumového stavu nebo vývoje dítěte
- narušení výchovy, duševního, tělesného či rozumového stavu nebo vývoje dítěte
- rodiče nemohou výchovu dítěte zabezpečit

Dle Rodinného práva (Hrušáková a kol., 2015) ohrožení výchovy dítěte lze spatřovat hlavně v situaci, kdy rodiče o dítě nepečují, zanedbávají jej a nevynakládají pozitivní vliv na jeho výchovu. Důležitým kritériem přitom je intenzita, které samotné ohrožení dosahuje. Narušení výchovy lze chápat jako závažné zanedbání, které je v rozporu se zájmem dítěte. Může se jednat o situace, kdy je narušen tělesný či duševní stav dítěte či jeho jiný důležitý zájem. K tomu dochází zejména týráním či jinými fyzickými a psychickými útoky na dítě. Odlišným důvodem od předchozích dvou je situace, kdy rodiče nemohou výchovu dítěte zabezpečit zejména z důvodů zdravotních či výkonu trestu. Je na místě zde zmínit § 971 odst. 3, občanského zákoníku, který uvádí, že „*nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě do péče svěřeno, nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově*“. Vždy musí být zároveň splněna podmínka, že zde není jiná vhodná osoba, která by se výchovy dítěte ujala. Lze říci, že ústavní výchova má plnit funkci preventivní, nápravnou a výchovnou.

Dle ustanovení § 972 odst. 1, občanského zákoníku, lze ústavní výchovu nařídit maximálně na dobu tří let, tuto dobu lze opakovaně prodloužit, vždy ale pouze na zmiňovanou dobu tří let. Soud je přitom povinen prověřovat, zda trvají důvody, pro které byla ústavní výchova nařízena. Alespoň jednou za šest měsíců je povinen si vyžádat zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, opatřit si vyjádření názoru dítěte a vyzvat rodiče dítěte k vyjádření svého stanoviska. Soud také může ústavní výchovu prodloužit až o jeden rok po dosažení zletilosti, například pokud jedinec stále studuje. Soudním rozhodnutím, kterým se stanovuje ústavní výchova, určuje také zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Vždy se přihlíží k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Pokud je to možné, soud umisťuje

dítě co neblíže bydlí rodičů, nebo jiných blízkých osob dítěte. A to i v případě, pokud soud rozhoduje o přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

Pokud je možné dítěti poskytnout jinou než ústavní péči, nebo záležitosti, pro které byla ústavní výchova nařízena, pominuly, je možné rozhodnutím soudu ústavní výchovu zrušit a rozhodnout podle okolností, komu bude dítě svěřeno do péče.

Mohou nastat i situace, kdy se jedná o vymezenou či předem známou přechodnou dobu, po kterou rodiče nebudou schopni výchovu dítěte zabezpečit. Pro tyto případy mohou rodiče samy využít pomoci pobytové sociální služby tzv. ZDVOP, tedy zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a to nejdéle na dobu šesti měsíců, jak upravuje § 971 odst. 2, občanského zákoníku.

Nařízení ústavní výchovy je krajním východiskem ze situace, kdy vztah mezi rodičem a dítětem ohrožuje jeho výchovu a vývoj nad míru vhodnou. Soud by měl vždy nejdříve zvážit, zda se v okolí dítěte nevykytuje fyzická osoba, které by mohlo být dítě přednostně svěřeno. V České republice má vždy před ústavní výchovou přednost život dítěte v rodině.

Škoviera v díle Dilemata náhradní výchovy uvádí „Náhradní výchovou rozumíme péči o děti, které z nejrůznějších důvodů nemohou být vychovávány ve vlastní rodině. Rozlišujeme náhradní rodinnou výchovu a ústavní výchovu (Škoviera, 2007, s. 30). Náhradní rodinná výchova je forma, při které je dítě vychováváno pečujícími osobami přímo v jejich rodinách. Účelem této formy péče je poskytnout dětem přechodnou či dlouhodobou péči v době, kdy se ocitají bez rodinného zázemí. Stávající právní úprava rozlišuje

- svěření dítěte do péče jiné osoby
- pěstounská péče
- pěstounská péče na přechodnou dobu
- osvojení
- poručenství (Zákon č. 89/2012 Sb.)

Hlavní funkci ústavních zařízení shrnul Matoušek (1995) v publikaci Ústavní péče do tří základních bodů:

- podpora a péče /poskytována zejména v dětských centrech, dětských domovech, zařízeních sociálních služeb/,
- výchova a resocializace /uskutečňována především v zařízeních pro rizikovou mládež/,
- léčba, omezení, vyloučení /týká se zejména věznic, psychiatrických léčeben/.

V České republice je aktuálně ústavní výchova vykonávána v souladu se zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy v zařízeních Ministerstva zdravotnictví (MZ), Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT) a Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV):

MZ:

- Dětská centra, vznikla transformací tehdejších kojeneckých ústavů a od r. 2012 nesou název dětská centra. Jde o zdravotnická zařízení, v jejichž čele stojí lékař, personálem jsou zdravotní sestry.
- Dětské domovy do 3 let.

MŠMT:

- Dětské domovy od 3 do 18/19/ let - výchovu zajišťují pedagogové a vychovatelé. V dnešní době jsou již dřívější internátní typy dětských domovů přetransformovány na rodinné skupiny. Ve srovnání s minulostí již nejsou dětské domovy tak přeplněné a díky poznatkům o citových a sociálních potřebách dítěte se mnohé v těchto zařízeních změnilo ku prospěchu dětí. Dbá se zejména na to, aby dítě mělo zajištěnou stálou blízkou osobu vychovatele, trvalé prostředí a trvalé postavení ve skupině, čímž se připravuje na další role ve společnosti.

V domovech rodinného typu jsou stále dětské skupiny, heterogenní co do věku i pohlaví se zachováním sourozeneckých vazeb. Výchovu zajišťuje zpravidla stálá dvojice vychovatelů. Některé domovy jsou upraveny na bytové jednotky.

- Dětské domovy se školou – školská výchovná zařízení pro děti s ústavní či ochrannou výchovou, která provozují ve svých prostorech základní školu, jedná se o zařízení pro děti plnící povinnou školní docházku.

- Diagnostické ústavy – výchovná zařízení, která provádí především komplexní diagnostiku dítěte z hlediska psychologického a pedagogického, pobyt zde je omezen zpravidla na dobu 8 týdnů, smyslem je doporučení vhodného výchovného zařízení pro dítě.
- Výchovné ústavy - zajišťují péči o děti se závažnými poruchami chování. I zde je poskytována péče výchovná, vzdělávací a sociální.

MPSV:

- Domovy pro osoby se zdravotním postižením – pobytová sociální služba pro osoby se sníženou soběstačností v důsledku zdravotního postižení.
- Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – pro děti, které se ocitly bez jakékoli péče, nebo pro děti, jejichž zdravý vývoj či život jsou ohroženy.

Výchova dítěte v těchto případech je svěřována instituci a znaků rodinné výchovy tedy ubývá. Pečujícími osobami jsou profesionální pracovníci, k tomu účelu kvalifikovaní a připravení. Zpravidla však nevzniká hlubší citový vztah mezi nimi a dítětem. Citové vztahy většinou trvají pouze po dobu jejich vzájemného soužití v zařízení.

2.2 Vývojové potřeby jedince v jednotlivých etapách života

Chceme-li porozumět způsobům i zvláštnostem chování a prožívání dětí, které vyrůstají v ústavní péči, je třeba znát vývojové potřeby jedince v jednotlivých fázích života. Alespoň krátce na tomto místě uveďme základní fakta a souvislosti psychického a sociálního vývoje dítěte, neboť jen se znalostmi vývoje osobnosti dítěte a jeho socializace lze vytvářet smysluplný komplex příprav dětí vyrůstajících v ústavní péči na samostatný život.

Ucelený přehled základních faktů a souvislostí psychického a sociálního vývoje dítěte přináší publikace autorů Ptáčka a Kuželové, Vývojová psychologie pro sociální práci (2013). V následujícím textu autoři uvádějí nejdůležitější fakta, která jsou zásadní

ve vývoji jedince. Blíže budou popsány rané etapy vývoje jedince, které jsou klíčové v procesu socializace člověka a období adolescence.

Ptáček, Kuželová (2013) zmiňují, že v současné odborné literatuře nenajdeme mnoho o psychických potřebách nenarozeného dítěte, moderní poznatky, ale ukazují, že i nenarozené dítě má specifické emoční a psychické potřeby. Současné výzkumy ukazují, že děti tzv. „chtěné“, děti, se kterými si matka už v těhotenství povídala, mívají po narození méně emočních obtíží než děti „nechtěné“. Mezi základní potřeby v tomto období bezesporu patří péče matky o vlastní zdraví a duševní pohodu, péče matky o zdraví dítěte a utváření emočního kontaktu s matkou a otcem. Můžeme tedy konstatovat, že rizika už v prenatálním období vývoje dítěte mohou mít vliv na budoucí psychický vývoj dítěte a jeho emoční ladění.

Ptáček a Kuželová (2013) uvádějí, že ani potřeby dítěte v novorozeneckém období nelze omezovat na potřeby biologické. Mezi základní potřeby novorozence dále patří potřeba bezpečí, emočně vřelého, individuálního a stabilního osobního kontaktu a potřeba stimulace. V tomto období může být řada důvodů, proč nemůže rodič takovou péči dítěti poskytnout. Není-li ani v širší rodině osoba, která by mohla péči o dítě převzít, přichází v úvahu pěstounská péče na přechodnou dobu. Je třeba zdůraznit pozitivní fakt současné doby, a totiž, že institucionální péče v tomto vývojovém období dítěte je prakticky vyloučena a dětská centra aktuálně poskytují péči výhradně dětem s takovým zdravotním handicapem, který nelze zvládnout v domácím prostředí, za pomoci ambulantních odborníků. Pěstounská péče na přechodnou dobu bezesporu umožňuje naplňování základních fyzických, psychických a emočních potřeb dítěte s individuálním přístupem. Vědecké studie jasně poukazují na negativní vliv ústavní péče na dítě v raném věku, který může ovlivnit celý jeho následný život.

První rok života dítěte označujeme jako období kojenecké, kdy se dítě především seznamuje se světem, ve kterém žije a k tomu je potřeba, aby mělo dostatečné podněty. Základní potřeby dítěte se v tomto období rozšiřují o potřebu interakce. K tomu, aby byl kontakt mezi dítětem a pečující osobou vzájemně uspokojivý, je třeba, aby byl rodič schopen jasné a smysluplné interakce s dítětem. Nedostatečná péče v tomto období má za následek deprivaci potřeb, která se později projeví velmi negativně v různých oblastech života. Je zřejmé, že hlavní potřebou dítěte v tomto období je sociální vývoj, který je spjat s tvorbou prvního vztahu. S tím úzce

souvisí teorie attachmentu Johna Bowlbyho (teorie přimknutí), jedna z nejpodstatnějších teorií vývojové psychologie, která vysvětluje, proč je základní potřebou člověka vytvoření bezpečné a jisté citové vazby s pečující osobou (Wallin, 2020). O normálním vývoji pak svědčí nástup separační úzkosti kolem 7. - 8. měsíce, kdy dítě pociťuje strach, pokud se jeho pečující osoba vzdálí, byť na krátkou dobu. Takový strach je normální a neškodný, pokud se však osamění dítěte často opakuje nebo dlouho trvá, může si dítě fixovat úzkost a obavu z opuštění.

Následovala by období batolecí, což je obdobím, kdy vrcholí separační úzkost, proto náhlý přechod do neznámého institucionálního prostředí může u dítěte v tomto vývojovém období způsobit závažné psychické obtíže, které mohou ovlivnit jeho celkový vývoj. Dále období předškolního věku, mladšího školního věku, středního školního věku a konečně pubescence, kdy přibývají potřeby prostoru pro vlastní iniciativu, akceptace a respektu osobnosti, důležitá potřeba sociálních vzorů a identifikace se sociální skupinou, potřeba vlastního sebeurčení a seberozvoje, potřeba vlastní identity. Ptáček, Kuželová (2013, s. 47) zmiňují, že období pubescence je v podstatě prvním vývojovým obdobím, kdy je možné uvažovat o určité formě ústavní péče jako vhodné a to v případech, kdy rodina dlouhodobě selhává, i přes poskytovanou ambulantní podporu, při řešení sociálně patologických jevů – trestné činnosti, užívání návykových látek apod.

Není smyslem této práce podrobný rozbor vývojových období, proto se zastavíme u období adolescence, tedy mladé dospělosti, do kterého především míří současný systém příprav dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních na samostatný život. U adolescentů významně narůstá potřeba samostatnosti, jedná se však o období, kdy ještě obvykle nejsou schopni zajistit si základní potřeby sami. Nadále je tedy třeba do určité míry dohlížet, ale zároveň být mladému dospělému průvodcem a poskytovat mu potřebnou podporu. Dle Ptáčka a Kuželové (2013, s. 50) má adolescent potřebu mít s pečující osobou vytvořen takový vztah, který je založen na vzájemném respektu a partnerství, což je jediná možná cesta úspěšné výchovy, resp. korekce chování adolescenta. Adolescent je partnerem, jehož názory a přání musejí být vzaty v úvahu.

Základní charakteristikou adolescence je přechod od dětství do dospělosti. Jak uvádějí autoři Langmeier, Krejčířová (2006, s. 146) jedná se o bezprostřední přechod z dětství do dospělosti, kdy dosud závislý jedinec je přijímán do společnosti dospělých

jako rovnoprávný člen. Postavení dospívajících ve společnosti je však nejisté. Nejasnosti související se společenskými změnami mohou být příčinou řady obtíží dospívajících ve společnosti.

Období osamostatnění je často označováno za mimořádně důležitou a složitou etapu vývoje člověka, období nejkritičtější a nejtěžší. Chronologicky je toto období vymezeno 15. – 22. rokem života. Spolu se změnami biologickými probíhá v tomto období řada změn psychických. Dochází k sociálnímu začlenění jedince do společnosti. „Socializace je definována jako proces vývoje osobnosti v konkrétním materiálním a sociálním prostředí, které je charakteristické pro konkrétní společnost.“ (Macek, 2003. s. 37)

Člověk v tomto vývojovém období se snaží vymanit ze závislosti na rodičích a navazuje nové vztahy ke svým vrstevníkům. V období dospívání se člověk mj. často setkává s otázkou volby budoucího povolání. Při tomto rozhodování se neobejde bez pomoci rodičů, pedagogů a dalších odborníků.

2.3 Úskalí ústavní výchovy a rizika spojená s výkonem ústavní výchovy

Z předchozích textů vyplývá, že rizikem u dětí s uvedenou životní dráhou je tzv. psychická deprivace a v jejím důsledku tzv. porucha vztahové vazby - attachmentu, vyznačující se výraznějšími problémy v navazování vztahů. Byly zmíněny psychické potřeby, které by měly být u dítěte od počátku a v dostatečné míře uspokojovány. Shrňme, že se jedná o potřeby vnějších podnětů, nabývání zkušeností, poznatků, potřeba emocionálních a sociálních vztahů, potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty, potřeba otevřené budoucnosti.

Pokud jedinec nebude mít možnost tyto psychické potřeby uspokojovat, nebude schopen se ani v dospělosti přizpůsobit běžným situacím, jeho chování může působit asociálně, deprivovaně. Tyto následky, nazývané deprivací syndrom, jsou podle Matouška (1995) závislé na délce pobytu dítěte v ústavním zařízení, i na tom, v jakém věku se dítě do ústavu dostalo. Čím delší byl pobyt v ústavní péči, tím jsou tyto následky vážnější a hůře odstranitelné. Za nejzávažnější riziko dlouhodobého pobytu v ústavu uvedený autor označuje hospitalismus, což je podle autora stav dobré adaptace na ústavní podmínky doprovázený sníženou schopností adaptace na běžný život.

Matoušek uvádí, že pro člověka je snazší pobyt v prostředí, kde je plně zaopatřen, odchází odtud však do složitějšího vnějšího světa, kde je třeba, aby se orientoval a našel své místo ve společnosti.

Podle Janského (2004) je ústavní výchova východiskem, avšak není optimálním řešením. „Na jedné straně má chránit dítě z nefunkční rodiny a poskytovat kvalitní sociální zabezpečení, na druhé straně určuje normy, na základě kterých si dítě poprvé uvědomí odpovědnost za své chování.“ (Janský, 2004, s. 92)

Na dlouhodobé výzkumy týkající se rizik ústavní výchovy a nepřipravenosti mladých lidí na samostatný život reaguje v legislativní oblasti poprvé v r. 2013 novela zákona o sociálně-právní ochraně v rámci reformy systému péče o ohrožené děti. Jedním z cílů této novely byla transformace pobytových zařízení na poskytování terénních a ambulantních sociálních služeb v přirozeném prostředí klienta.

Péči ambulantní před ústavní upřednostňuje také Vocilka (1996), ambulantní péče podle něj nabízí jistou účast rodiny na řešení problému, má více možností a prostředků k ovlivnění sociálního prostředí, zatímco ústavní péče znamená narušení rodinných vazeb a omezení životních zkušeností.

3 Příprava mladých dospělých na odchod z ústavní péče

V současné době se v České republice nachází 142 dětských domovů. Dle statistické ročenky MŠMT žije v těchto zařízeních kolem 6000 dětí. Přibližně tisícovku dětí čeká každým rokem odchod z dětského domova (MŠMT, 2023).

Odchodem z ústavní péče se mladý člověk ocitá na začátku období, ve kterém se ukáže, jak dalece je připraven a schopen přizpůsobit se novým požadavkům a podmínkám. Je postaven před nové a mnohdy zásadní problémy, které už musí řešit převážně sám. Člověk si dokáže představit svou budoucnost, ale nezamýšlí se nad tím, co musí udělat, aby dosáhl svého cíle. Má potřebu se osvobodit od kontroly, pravidel a režimu. V tomto období velmi záleží na širším společenském prostředí, ve kterém se mladý člověk pohybuje. Podstatné je, zda a jak mu společnost pomůže překonávat první překážky, ale i to, jak on sám vnímá svou situaci, s jakými dovednostmi a zkušenostmi vstupuje do života, příp. zda má alespoň částečně fungující širší rodinné zázemí. Důležité místo zde mají i jednotlivci, s nimiž se setkává, které ho ovlivňují a mohou mu pomoci zvládat případné obtíže.

Vstup do života je obdobím, kdy si člověk hledá partnera, budují se předpoklady pro založení vlastní rodiny. Jak již bylo zmíněno v souvislosti s riziky ústavní péče, u těchto mladých lidí se objevují projevy psychické deprivace, poruchy sociálního vývoje a adaptace. Výzkumná studie autorů Matějčka, Bubleové a Kovaříka (1996), Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace III. část s názvem Děti narozené z nechtěného těhotenství, děti z dětských domovů a děti z náhradní rodinné péče v dlouhodobém sledování dokazuje, že toto vše se odráží v jejich narušeném sebevědomí a sebehodnocení. Člověk pak obtížně navazuje nové vztahy, případné nezdary ho ještě více zrazují od dalších pokusů začít běžný život a odtud je jen krůček k tomu, aby svoji situaci řešil negativisticky, např. přimknutím ke skupinám, jejichž chování vede k trestné činnosti apod.

Příprava mladých dospělých na odchod z ústavní péče by měla mít takovou tradici jako samotná ústavní výchova. Pojdme se ohlédnout do nedávné minulosti, která je spojena s autorčinou praxí sociálního pracovníka, jak tomu bylo v minulých letech a jak se postupem času systém příprav mladých dospělých na samostatný život vyvíjel.

3. 1 Systém pomoci do konce 20. století

Pomoc mladým lidem při odchodu z ústavních zařízení znamenala až do konce 90. let 20. století především pomoc materiální a poradenskou. Stěžejní myšlenkou pomoci byl fakt, že sociálně-ekonomická situace mladých lidí po odchodu z ústavní péče je nedostačující a zasluhuje pomoc společnosti. Tito mladí lidé nepochybně vstupují do života s nižší úrovní materiálního zabezpečení a mnohdy i dosažené úrovně vzdělání. Ale stačí pouze nezbytné věci osobní potřeby, určitá finanční hotovost, zajištěné zaměstnání a bydlení k tomu, aby člověk dokázal obstát v samostatném životě? Jak naznačují předchozí kapitoly týkající se vývojové psychologie, odpověď bude znít jednoznačně, nikoliv. Skutečnost, že má člověk opouštějící ústavní zařízení odpovídající zaměstnání, ještě neznamena, že si pracovní poměr udrží a obstojí v reálném životě. Toto období je pro každého jedince velmi citlivé a složité.

Většina dětí z dětských domovů nastupuje po ukončení povinné školní docházky do učebních oborů. Menší procento dětí studuje na střední škole, spíše výjimkou je pokračování ve vyšších úrovních vzdělávání. V okamžiku ukončení přípravy na budoucí povolání přichází úloha pro pracovníka zařízení (sociálního pracovníka či vychovatele) pomoc s nalezením vhodného zaměstnání, ve kterém by se nejlépe uplatnily schopnosti a nadání mladého člověka. Dalším úkolem pro sociálního pracovníka zařízení je zajištění vhodného ubytování pro svého klienta. Někteří mladí lidé se vrací zpět k vlastní či širší rodině, příp. si sami hledají podnájem se svým partnerem.

3.1.1 Legislativní rámec

V období do konce devadesátých let 20. století jsou stále ještě stěžejními zákony upravujícími tuto problematiku dlouhodobě platná legislativa, zejména zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, kde je upravena i problematika ústavní výchovy a dále zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení. Je třeba zmínit vyhlášku, kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, č. 182/1991 Sb. V souladu s touto vyhláškou se mezi občany společensky nepřizpůsobené řadí i občané propuštění ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti. Na základě této vyhlášky mohou tehdejší okresní a obvodní úřady občanům v nouzi poskytnout jednorázové peněžité a věcné dary do výše 1000 Kč k zabezpečení jejich životních potřeb při splnění podmínky sociální potřebnosti (Fejfarová, 1997).

3.1.2 Pomoc státu

Mladým lidem opouštějícím ústavní zařízení tedy může pomoci sociální kurátor po stránce poradenské a jsou-li v materiální nouzi i po stránce finanční. Pro ilustraci se podívejme na tehdejší náplň práce sociálního kurátora okresních a obvodních úřadů.

Práce sociálního kurátora má podobu sociálně-terapeutickou, pomoc při pracovním uplatnění, pomoc při jednání klienta s institucemi, spolupráce se státními i nestátními zařízeními, spolupráce s klientovou rodinou, návrhy na výplatu jednorázových peněžitých či věcných dávek, terénní sociální práce, vypracování individuálního resocializačního plánu. Sociální kurátor má v náplni své práce mnohé z toho, co může mladý člověk po odchodu z DD potřebovat (Fejfarová, 1997). Tato spolupráce však postrádala osobitější přístup, neboť sociální kurátor byl pro člověka, který opustil ústavní zařízení, mnohdy neznámý úředník. Praxe byla taková, že sociální kurátor na úřadě měl k dispozici seznam dětí, které v tom určitém roce končí ústavní výchovu dosažením zletilosti. Kurátor jednorázově navštívil dítě v zařízení před ukončením zletilosti a stejně tak jeho rodinu, pokud byla možnost, že se do ní bude mladistvý po dovršení zletilosti vracet. S rodinou nikdo nepracoval průběžně, aby bylo možné ji připravit na příp. návrat jejího člena. V případě, že nebyla možnost návratu do rodiny, doporučil kurátor mladému člověku po opuštění DD ubytovnu. Kurátoři měli zkušenost, že si mladí lidé přijdou na úřad převážně pro pomoc finanční, příp. poradenství ve věci registrace na úřadu práce a vyřízení dalších sociálních dávek. Jinou pomoc v podstatě mladí lidé od státních institucí ani neočekávali.

3.1.3 Počátky aktivit nestátních subjektů

V letech 1996 – 1997 zpracovávala autorka absolventskou práci s názvem „Vyrůstali jsme v dětském domově“. V uvedeném období byl systém pomoci těmto mladým lidem, zejména pokud jde o pomoc nestátních subjektů, v začátcích. Projekty na pomoc mladým lidem se teprve vytvářely, zjišťoval se zájem lidí v ústavních zařízeních před dosažením zletilosti o další formy pomoci. V následujícím textu shrnuje autorka poznatky z činnosti nestátních subjektů, jak je zachytila ve své absolventské práci.

Jednou z prvních nestátních organizací, která se začala tímto problémem zabývat, byl Fond ohrožených dětí (FOD). FOD jako občanské sdružení s celostátní působností se od svého vzniku tj. od r. 1990 snaží pomáhat dětem sociálně ohroženým. V r. 1996 byla rozšířena činnost FOD o projekt Střecha. Cílem tohoto pilotního projektu byla pomoc při začleňování do společnosti lidem z dětských domovů, kteří po dosažení zletilosti nenalezli zázemí ve vlastních rodinách. FOD jako první veřejně upozornil na tento problém. FOD tehdy předložil projekt pražskému magistrátu i jednotlivým městským částem k posouzení. Předpokladem bylo, že každá městská část poskytne jeden až dva sociální byty. Starostů obcí a měst připadal projekt zajímavý a potřebný, problémem však byl nedostatek financí na jeho realizaci. „Jedním z prvních, který v r. 1996 vyšel vstříc tomuto projektu, byl starosta města Žatec. Téhož roku započal FOD s rekonstrukcí objektu bývalých kasáren v Žatci. Tento objekt měl sloužit jako přechodný domov pro přibližně čtyřicet klientů“ (Fejfarová, 1997).

Nabízí se otázka, zda toto řešení bytové situace pro tak velký počet stejného typu klientů je ideálním řešením. Obecně hrozilo nebezpečí, aby mladí lidé nevnímali takovou formu pomoci jako pokračování ústavní péče. Cílem bylo zřízení pobytového, socializačního zařízení, jehož klienti budou mladí lidé z dětských domovů, kteří jsou nuceni řešit své zařazení do společnosti a zvládat vstup do samostatného života. V tomto období stále ještě hovoříme o následných zařízeních či domovech pro větší množství mladých lidí, kteří dosud žili v ústavních zařízeních.

Pro tuto skupinu dospívajících neexistovalo zařízení, které by bylo schopné profesionální a systémové pomoci. Zařízení, které by umožňovalo přechodné ubytování formou polootevřeného bydlení, mělo klást důraz na individuální psychosociální potřeby každého jedince. Zmiňovaný projekt předpokládal, že by zde lidé mohli zůstat max. tři roky, a to za symbolické nájemné. V čele zařízení měl stát ředitel, ostatními zaměstnanci budou psychologové a sociální pracovníci. Ředitelé dětských domovů se o připravovaném projektu dozvěděli na celostátním setkání v r. 1995. Podrobnější informace o své nabídce FOD rozšiřoval prostřednictvím letáků a sdělovacích prostředků. Předcházelo zjišťování zájmu mezi adolescenty v dětských domovech. Přijímání klientů a celý socializační program měl nastavená pravidla (podmínky přijetí, kontraindikace přijetí, přijímací proces, terapeutická komunita, spoluspráva klientů). Programy socializace měly za cíl posílit sociální učení klienta

směrem k získání vlastní autonomie, svobody, odpovědnosti, rozhodování a řešení konfliktů. Sociální pracovník za aktivní spoluúčasti klienta vytvářel individuální program socializace, jehož cílem bylo dosáhnout u klienta co nejlepšího stavu sebehodnocení, komunikace, psychosociálních dovedností, reflexe pravidel a vazeb ve společnosti (Fejfarová, 1997).

Počátkem roku 1996 vznikla obecně prospěšná společnost s názvem „STŘECHA“. Jako hlavní cíl si kladla získávání finančních prostředků a budování dalších azylů pro zletilé svěřence dětských domovů. I tato společnost předpokládala aktivní účast mladých lidí, např. založení stavebního spoření.

V r. 1994 vznikla v okrese Chrudim Nadace J.J. Pestalozziho, nadace na záchranu ohrožených dětí. Jedním z projektů této nadace v r. 1996 bylo budování domů na půli cesty pro mladé lidi opouštějící ústavní zařízení. První dům na půli cesty v České republice vznikl v r. 1996 v Hrochově Týnci. Díky sponzorům zakoupila tato nadace jeden menší rodinný dům, kam mohli odejít učni z Výchovného ústavu v Hrochově Týnci. V tomto domě mohli zůstat mladí lidé po dobu jednoho roku, jako přechodného období pro začlenění do společnosti. Kdykoli přitom mohli přijít za personálem výchovného ústavu se žádostí o pomoc či radu. Ročně tak dostali příležitost dva až tři absolventi učiliště, kteří pokračovali v nástavbovém studiu nebo již měli zaměstnání. Nadace za ně hradila náklady spojené s provozem domu, takže první výdělků zůstávaly mladým lidem celé (Fejfarová, 1997).

Pokud hovoříme o formách pomoci lidem, kteří vyrůstali v ústavní péči, je třeba zmínit i charitativní iniciativu „Naděje“, která vznikla v r. 1990 jako dobrovolné sdružení a působí na celém území České republiky (Hradecký, Hradecká, 1996). Cílem činnosti tohoto sdružení bylo vybudování sítě služeb lidem v nouzi všeho druhu na základě křesťanských principů. Ve svých sociálních zařízeních poskytují pomoc hmotnou i morální. V r. 1992 byla vytvořena síť „Domů Naděje“. Ubytování klienti se mohou pod kontrolu pečovatelů vracet k práci, k odpovědnosti za sebe a postupně se zařazovat do společnosti. Profesionální pracovníci poskytují lidem bez domova také pracovní poradenství. Všechny služby jsou nabízeny bezplatně.

Naděje poskytuje pomoc uprchlíkům, starým občanům, občanům se zdravotním postižením, bezdomovcům. Organizace je zmiňována proto, že mezi příčinami

bezdomovství se mimo jiné objevují i faktory institucionální – propuštění z ústavních zařízení či výkonu trestu.

3. 2 Systém podpory a příprav po r. 2000

Podívejme se nyní na období před dvaceti lety, jaký byl tehdy systém podpory a příprav mladých lidí vyrůstajících v ústavních zařízeních? Změny nastávají jak v legislativní úpravě týkající se pomoci státu, zejména účinností zákona o sociálně-právní ochraně (ZSPOD) v dubnu r. 2000, tak v oblasti nestátní. Z pohledu profese sociálního pracovníka je možné toto období označit jako boom nestátní formy pomoci mladým lidem opouštějícím ústavní zařízení. Různá občanská sdružení a nadační fondy přicházejí s projekty na pomoc této ohrožené skupině mladých lidí. ZSPOD přináší pozitivní posun ve spolupráci ústavních zařízení a orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Od umístění dítěte do ústavního zařízení spolupracuje sociální pracovník v ústavním zařízení se sociálními pracovníky OSPOD na obcích s rozšířenou působností. Jejich společným cílem by měla být spolupráce s rodinou umístěného dítěte tak, aby byl udržován kontakt dítěte s vlastní rodinou, podporovány rodinné vazby, a rodina tak vytvářela zdravé prostředí pro případný návrat dítěte.

Co lze hodnotit pozitivně na poli státní sféry, je zánik okresních úřadů a vznik obecních úřadů s rozšířenou působností v r. 2003. Z pohledu autorky došlo jednoznačně k přiblížení státní správy lidem a tedy i sociálně-právní ochrany ohroženým dětem.

3.2.1 Pomoc státu

Člověk opouštějící ústavní zařízení, má zpravidla zajištěné zaměstnání, ubytování a v nezbytně nutné míře i základní materiální zabezpečení. Dle § 33 zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy, poskytne zařízení v době propuštění klientovi věcnou pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýš 15 000 Kč. Dále se takovému člověku poskytuje ve spolupráci s OSPOD poradenskou pomoc se zajištěním bydlení a zaměstnání, následující 2 roky po opuštění zařízení je dospívajícímu zajišťována pomoc při řešení tíživých životních situací.

Uvedeným zákonem stanovená finanční částka se poskytuje dle uvážení ředitele zařízení a s ohledem na individuální potřeby člověka /např. finanční hotovost, věcná forma – hygienické potřeby, lůžkoviny apod., rovněž může být z této částky uhrazeno nájemné na určitou dobu/. Někteří klienti odcházejí navíc s finanční hotovostí, která jim byla během pobytu v zařízení naspořena z částek zaplacených na výživném od rodičů, příp. ze sirotčího důchodu.

V rámci povinnosti dané § 29 a násl. zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, navštěvují sociální pracovníci obce nejméně jednou za tři měsíce dítě, kterému byla nařízena ústavní nebo ochranná výchova, v ústavním zařízení. Dle tohoto zákona jsou ústavní zařízení povinna informovat obecní úřad obce s rozšířenou působností o nadcházejícím propuštění dítěte z ústavní péče. Každý člověk, který dosáhl zletilosti a opouští ústavní zařízení, tak zná osobně sociálního pracovníka obce, se kterým byl v kontaktu během pobytu v ústavu a na téže obci s rozšířenou působností má možnost využít návazné pomoci odborníků.

Na obcích s rozšířenou působností působí sociální kurátor a sociální pracovník poskytující základní i odborné poradenství v souladu se zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Tito odborníci jsou připraveni poskytnout odbornou pomoc všem klientům v náročné životní situaci.

Sociální kurátor (KÚSK, 2013) je specializovaný pracovník obce s rozšířenou působností, který poskytuje odbornou poradenskou pomoc občanům ohroženým sociálním vyloučením. Mohou se na něj obracet lidé, kteří se ocitli v krizi a tuto nemohou zvládnout vlastními silami.

To se může týkat i mladých lidí, kteří byli propuštěni ze školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Sociální kurátor spolupracuje dle individuálních potřeb klienta s dalšími úřady, zejména úřady práce, státními i nestátními institucemi a neziskovými organizacemi, především pokud jde o zajištění ubytování. Práce sociálního kurátora spočívá v sociálně-terapeutické činnosti, pomoci při pracovním uplatnění klienta, pomoci při jednání klienta s různými institucemi, terénní sociální práci, ale i vyhledávání klientů – depistáži. Základní i odborné sociální poradenství nabízí sociální kurátor bezplatně. Mezi právní předpisy, které vymezují činnost sociálního kurátora, patří zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, zákon č.

110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu a zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Přestože mladí lidé z ústavních zařízení odcházejí se zajištěným zaměstnáním, může nastat situace, kdy v této náročné životní situaci člověk neobstojí a v poměrně krátké době se ocitne bez zaměstnání. V takovém případě mu sociální kurátor doporučí evidenci na úřadu práce a následné vyřízení potřebných dávek hmotné nouze dle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Kromě dávek pomoci v hmotné nouzi takové osobě náleží také sociální poradenství vedoucí k řešení hmotné nouze. Pomoc v hmotné nouzi zahrnuje tři dávky – příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádnou okamžitou pomoc. Mimořádnou okamžitou pomoc dle uvedeného zákona lze mj. poskytnout osobám, které s ohledem na sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků, nemohou řešit svoji situaci a hrozí jim sociální vyloučení. Právě do této skupiny lze zařadit osoby, které jsou propuštěné z ústavní výchovy či odcházejí po dosažení zletilosti z pěstounské péče.

Sociální poradenství je významnou službou, kterou poskytují sociální pracovníci a která splňuje veškeré podmínky stanové zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Sociální poradenství dle § 37 uvedeného zákona zahrnuje:

- základní sociální poradenství,
- odborné sociální poradenství.

Základní sociální poradenství poskytuje osobám potřebné informace přispívající k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Sociální poradenství je základní činností při poskytování všech druhů sociálních služeb - zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Poskytovatelé sociálních služeb jsou vždy povinni tuto činnost zajistit.

Odborné sociální poradenství je poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob např. v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro osoby se zdravotním postižením, poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí. Sociální poradenství poskytují výše uvedené poradny, centra sociálních služeb a dále odbory sociálních věcí na tehdejších okresních úřadech.

Významnou záležitostí tohoto časového období bylo zavádění standardizace kvality práce do některých oborů. Týká se to konkrétně Standardů kvality sociálních služeb, které se staly závazným právním předpisem od 1. 1. 2007, dále Standardy kvality sociálně-právní ochrany, kterou zavádí novela ZSPOD z r. 2013 (MPSV, 2023). V oblasti ústavní výchovy se jedná o Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče, které byly schváleny v r. 2015 jako Metodický pokyn MŠMT (MŠMT, 2023). Tyto Standardy definují základní kritéria kvality péče a zároveň naznačují směr vývoje kvality poskytovaných služeb. Díky Standardům jsou definovaná pravidla a postupy mj. i v oblasti příprav dětí na opuštění ústavního zařízení a vstup do samostatného života.

3.2.2 Příprava dospívajících dětí na odchod

Od počátku 21. století se dětské domovy, příp. výchovné ústavy, snaží připravit mladé lidi již před dosažením zletilosti na jejich vstup do samostatného života. Příprava na odchod z ústavního zařízení se týká několika základních oblastí. Pracovníci těchto zařízení se snaží připravit mladé lidi zejména pro praktický život, a to především aktivní účastí na běžném provozu v rámci rodinné skupiny. Týká se to zejména přípravy na vyučování, spolupráce při volbě vhodné školy a následné volbě budoucího povolání, vedení k samostatnosti při obstarávání osobních záležitostí – jednání na úřadech či výcviku v praktických dovednostech (vaření, praní a další běžné domácí práce).

Další důležitou součástí systematické přípravy na odchod z ústavního zařízení je spolupráce dětských domovů a výchovných ústavů s občanskými sdruženími. V rámci projektů zaměřených na tuto problematiku děti navštěvují několikadenní výcviky, organizované převážně zážitkovou formou.

V případě, že se člověk po dosažení zletilosti vrací do původní rodiny, je třeba připravit také rodinu na návrat jejího člena. K tomu přispívá zejména spolupráce výchovných zařízení s OSPOD, které jsou po celou dobu výkonu ústavní výchovy s dítětem a jeho rodinou v úzkém kontaktu a podporují vzájemný kontakt dítěte a jeho rodiny, což je upraveno v § 30 ZSPOD. Při vyhledávání zaměstnání a ubytování pro mladé lidi, kteří se nemohou vrátit do vlastních rodin, mohou pomoci i nestátní instituce.

3.2.3 Pomoc nestátních organizací

Pomoc nestátních organizací představují v této době především nadační fondy a občanská sdružení. Ústavní zařízení se snaží, aby mladí lidé, kteří odcházejí do samostatného života, byli materiálně zajištěni. Kromě hmotné a finanční výpomoci vyplývající z již zmiňovaného zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy, hledají i jiné možnosti jejich zabezpečení. V tomto pomáhají především nadace a sponzoři. Níže jsou uvedeny ty nejvýznamnější, z nichž některé působí dodnes. Následující text vychází z autorčiny bakalářské práce s názvem „Systém pomoci mladým lidem po odchodu z ústavní péče“, kterou zpracovávala v r. 2012-2013 a pomůže nám tedy přiblížit tehdejší situaci.

Významné místo zastával Nadační fond Livie a Václava Klausových a jeho projekt „Startovné do života“, který vznikl v r. 2003. Podstatou tohoto projektu bylo naučit děti z dětských domovů spořit a následně co nejlépe využít peníze, které obdrží po dobu své účasti v projektu ve formě každoročního stálého příspěvku. Do projektu byly zařazené děti z dětských domovů ve věku 14 – 18 let. Tento fond také finančně podporoval mladé lidi z dětských domovů např. ve získání řidičského oprávnění. Další významnou nadací je dosud fungující Fond nadace Terezy Maxové. Jednou z priorit tohoto fondu je kompenzace nedostatků ústavní výchovy a snaha dopřát těmto lidem rovné příležitosti k zapojení se do samostatného života. V tomto směru je podporováno již řadu let především vzdělání a všestranný rozvoj (Fejfarová, 2013). Tento fond podpořil např. tehdy vznikající projekt „Život nanečisto“. Cílem tohoto projektu je připravit dospívající mládež na přechod z ústavní péče do samostatného života. Jedná se o cyklus zážitkových kurzů simulujících důležité životní situace z reálného života - hledání práce, bydlení, pracovní smlouvy, rizika nezaměstnanosti, investice finančních prostředků atd. Oproti programům, kde se témata s dětmi probírají formou přednášek či diskusí, si účastník kurzu odnáší zážitek z konkrétní životní situace (Fejfarová, 2013). „V r. 2011 vznikl projekt Accenture Academy, v rámci spolupráce této nadace a společnosti Accenture a spolku Otevřená budoucnost, projekt je realizován v 15 dětských domovech v České republice. Pro projekt vznikla aplikace Jobventura, což je simulace skutečného pracovního pohovoru,

kteřá pomáhá zažit pohovor nanečisto a zvyšuje tak i šance na úspěch v reálném pohovoru.“ (Fejfarová, 2013, s. 28).

Na zapojení mladých lidí z dětských domovů a do běžného života se rovněž podstatným způsobem spolupodílí Nadační fond J& T. Fond, založený v r. 2004, poskytuje příspěvky fyzickým a právnickým osobám, neziskovým organizacím, pokud jejich projekty souvisí s podporou aktivit sociálního charakteru. Významnými finančními příspěvky se tak např. podílí na budování či rekonstrukcích domů na půl cesty (Fejfarová, 2013).

Řada nestátních organizací nabízí v rámci svých projektů širokou nabídku služeb jak pro klienty dětských domovů a jiných ústavních zařízení, tak pro mladé lidi bezprostředně po odchodu z ústavní péče. Níže uvedené nestátní instituce, které napomáhají v osamostatňování mladých lidí vyrůstajících v ústavním zařízení, patřily v tomto období mezi nevýznamnější v České republice.

Centrum J.J. Pestalozziho, o. p. s. je nestátní neziskovou organizací, která dnes již po dobu třiceti let poskytuje, poradenské, vzdělávací a sociální služby znevýhodněným skupinám obyvatel především v kraji Pardubickém a na Vysočině. Centrum svými službami napomáhá znovuzařazení klientů do společnosti a přispívá ke zlepšení kvality jejich života. Sídlem organizace je město Chrudim. K významným projektům tohoto centra patří Dům na půl cesty v Hrochově Týnci a v Havlíčkově Brodě, dále Poradenské centrum pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou. Poradenské centrum je určeno dětem a mladým lidem ve věku 10 – 26 let, kteří vyrůstají v ústavní péči, nemají fungující rodinné zázemí a po skončení ústavní výchovy se nemají kam vracet (Fejfarová, 2013).

Tehdejší občanské sdružení Tilia uskutečnilo poprvé v letech 2009/2011 projekt zaměřený na dospívající mládež, která z důvodu plnoletosti opouští dětské domovy. Projekt byl realizován díky podpoře Evropského sociálního fondu v ČR. Cílem projektu bylo usnadnit těmto mladým lidem vstup na trh práce a integraci do společnosti. Účastník absolvoval 10 víkendových kurzů, založených na metodě zážitkové pedagogiky (Fejfarová, 2013).

Mladým lidem, dnes už třicet let, pomáhá organizace Rozmarína, prvním projektem byl „Café Rozmar“. Smyslem tohoto projektu je pomoci lidem dosáhnout třech základních předpokladů pro úspěšné zahájení samostatného života, tedy práce,

bydlení a určitého zázemí. V Café Rozmar, kavárně, mohou po dobu jednoho roku pracovat absolventi ústavních zařízení na pozici pomocný kuchař, tréninkový číšník, tito zaměstnanci tvoří polovinu pracovního týmu. Běžní zaměstnanci jsou zde v roli neformálních koučů, kteří svým mladším kolegům předávají profesní zkušenosti, zároveň se mladí lidé od nich učí vzájemnému respektu a zdokonalují se v komunikaci. Rozmarýna dále nabízí možnost využívat bezplatných služeb tzv. průvodce, který klientovi pomáhá např. při hledání vhodného a dostupného bydlení. V Café Rozmar navazují klienti přirozené přátelské vztahy s průvodci i se svými kolegy, kteří jim poskytují podporu běžným rozhovorem, nadhledem a názorem zkušenějšího. Pro většinu absolventů se tak Café Rozmar stává zázemím a místem, kam se rádi vrací. (Fejfarová, 2013).

Dejme dětem šanci, o. s. nabízí pomoc dětem a mladým lidem z dětských domovů především v posledních letech jejich pobytu v zařízení, při odchodu ze zařízení a v začátcích jejich samostatného života. V rámci projektu „Podporuj mě“ aneb adopce „na blízko“ lze konkrétnímu dítěti naspořit formou měsíčních příspěvků od dobrovolných podporovatelů částku, která mu bude k dispozici až po opuštění dětského domova. Cílem dalšího projektu „Pomoz mi do života ...“ je nabídnout mladým lidem pomoc při řešení běžných provozních záležitostí po odchodu z ústavní péče. Pomoc spočívá ve spolupráci s regionálními dobrovolníky, kteří jsou kontaktními osobami mladých lidí v začátcích jejich samostatného života (Fejfarová, 2013).

Centrum Sámovka, o. s. vzniklo v r. 2004 v Praze jako „Centrum prevence a pomoci dětem žijícím mimo vlastní rodinu. Posláním tohoto zařízení je pomoc a podpora nejen dětem, ale i dospívajícím a mladým lidem, kteří žijí nebo vyrůstali v ústavní či v pěstounské péči. Smyslem programů vytvářených na míru konkrétní skupině dětí či mladých lidí je psychická podpora klienta, učení novým dovednostem, předávání znalostí potřebných pro zvládnutí prvních kroků samostatného života, bezpečné vedení v období přechodu k samostatnosti, učení se rozhodovat a přijímat zodpovědnost za vlastní život, učení budovat si nové kvalitní vztahy, hledání nových možností seberealizace. Mladým lidem z dětských domovů nabízí občanské sdružení pomoc v rámci projektu „SOS 18“ – příprava na samostatný život. Každý ročník projektu je určen pro skupinu osmnácti mladistvých z vybraných dětských domovů. Realizátoři projektu si jsou vědomi, že sebelepší vzdělávací či socializační program

nemůže účastníkům nahradit podněty a prožitky, které přináší život v rodině, jsou ale situace, na které se lze připravit. Mladí dospělí nebudou pak příchodem nové situace tak zaskočení a postaví se k jejich řešení s větší odpovědností a sebejistotou (Fejfarová, 2013).

Středisko náhradní rodinné péče, o. s. vytvořilo a spustilo v r. 2009 webové stránky www.odchazim.cz, určené mladým lidem odcházejícím z dětských domovů. Středisko vycházelo ze zkušeností, které má s touto problematikou, neboť od r. 2003 realizuje projekt Start do života, určen také těmto mladým lidem. Webové stránky přístupné všem uživatelům, nabízeli sekci – častých dotazů, užitečných kontaktů, bydlení, rodina atd. V rámci webových stránek byl zřízen i desetiměsíční e-learningový kurz. Kurz byl určen mladým lidem, kteří se připravují na svůj odchod z ústavní péče. Do kurzu se zájemci hlásili prostřednictvím svého dětského domova (Fejfarová, 2013).

Na tomto místě je důležité zmínit projekt s názvem Patron (Patron, 2023), který je z pohledu autorky průlomovým v přístupu k přípravě dětí na samostatný život, neboť je založen na myšlence doprovázení konkrétní stabilní osobou z běžného života. Smyslem projektu je podpora při osamostatnění a poskytování modelu pozitivního dospělého vzoru. Vzorem je tzv. patron a patronka (starší 30 let), kteří jsou průvodcem mladým dospělým (starších 16 let) z dětského domova, budují pouta, předávají jim své zkušenosti a jsou jim oporou. Pro dospívající chlapce a dívky, kteří opouštějí ústavní zařízení, je důležité vědět, že se mají na koho obrátit a mají komu věřit. Jedná se o potřebu, která do té doby nebyla dostatečně zohledněna, tedy o vztah „jeden na jednoho“. V rámci projektu je také možné zúčastnit se víkendového kurzu a tam se s patrony a patronkami potkat a třeba tam i svého patrona získat (Talpa, 2023). Projekt Patron funguje od r. 2013 ve většině krajů ČR a na cestě do samostatného života doprovodil za deset let svého působení 83 mladých dospělých (Talpa, 2023). Projekt má zpracovanou metodiku, etický kodex patrona i Desatero, které je rychlou pomůckou a pomáhá patronům nastavovat hranice vztahu s mladým dospělým. V počátcích projektu byl kontakt s dospívajícími navazován pouze prostřednictvím dětských domovů. Od r. 2021 je navazována bližší spolupráce s OSPOD ve Středočeském a Zlínském kraji. Jako zajímavost lze zmínit skutečnost, že Patron mj. spolupracuje

s Univerzitou Karlovou na propagaci programu podporujícího osamostatnění dospívajících z dětských domovů.

3.2.4 Domy na půl cesty

Důležitou sociální službou pro mladé lidi, kteří opouští ústavní zařízení, jsou tzv. domy na půl cesty. Nejčastěji jsou tyto domy zřizovány v rámci projektů nestátních organizací a neziskových veřejnoprávních organizací (obce, příspěvkové organizace – např. centra sociálních služeb apod.).

Základní myšlenkou domů na půl cesty je poskytnout mladým lidem, kteří opouštějí dovršením zletilosti ústavní zařízení, ubytování a sociální zázemí pro přechodné resocializační období. První myšlenky budování takových domů, jak už jsme zmínili, vznikaly v r. 1996, do dnešní doby se podařilo vytvořit poměrně širokou síť fungujících domů na půl cesty.

Cílová skupina klientů je jasně vymezena – mladí lidé do 26 let, kteří dosáhli zletilosti, opouštějí dětské domovy či výchovné ústavy a nemají žádné sociální zázemí či se odmítají vrátit ke své rodině. Klienti přicházejí na doporučení sociálních odborů nebo v rámci spolupráce s dětským domovem, příp. na vlastní žádost. Podmínkou pobytu je skutečnost, že mladý člověk nemá kde bydlet, potřebuje dlouhodobější lidskou a sociální oporu, pomoc při hledání zaměstnání a obstarávání osobních záležitostí. Pobyt je většinou od šesti měsíců do jednoho roku, prodloužen může být vzhledem k nevyřešené situaci klienta maximálně na dva roky. Klient hradí částečně náklady spojené s bydlením (Fejfarová, 2013).

Dům na půl cesty v rámci sociální služby klientům nabízí rozsah úkonů, který je upraven § 23 vyhlášky č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. Jsou jimi zejména:

- dočasné ubytování,
- podpůrná asistence při jednání s úřady, hledání bydlení a zaměstnání,
- rekvalifikační a resocializační programy,
- doporučení odborníků dle potřeby klienta,
- citová a lidská podpora,
- sociální a právní poradenství.

Dům na půl cesty by měl klientům pomoci získat stálé bydlení a zaměstnání, sociální dovednosti (hospodaření s penězi, vedení domácnosti, navázání dalších společenských vazeb). Důležitá je psychická a citová stabilizace klientů, aby byli schopni vést samostatný život a navazovat hodnotné mezilidské vztahy, aby nebyli odkázáni na záchranou sociální síť. Pokud jde o personální zajištění těchto domů, působí zde vedoucí zařízení, sociální pracovník, socioterapeut a správce domu.

Významným centrem, které má propracovaný systém domů a bytů na půl cesty je Centrum Sámovka. Program „Bydlení v Sámovce“ nabízí několik úrovní samostatného bydlení spojeného s doprovázením a službou sociální asistence. Bydlení je finančně podporované a je rozčleněno do tří úrovní (Fejfarová, 2013):

- byty na půl cesty,
- startovací byty – určeno pro samostatnější klienty, kteří už pobývali v bytě na půl cesty, situace jim neumožňuje platit tržní nájemné a jsou ochotni dále spolupracovat při svém osamostatňování se,
- byty typu satelit – výběrový program pro klienty, kteří pobývali v bytech na půl cesty, prokázali dostatečnou samostatnost a dobře spolupracovali, centrum má k dispozici tři byty o velikosti garsonky, ve kterých má klient možnost bydlet na základě nájemní smlouvy po dobu tří let za zvýhodněných finančních podmínek a nadále využívat spolupráce s pracovníky centra.

3. 3 Systém podpory a příprav po r. 2020

Období po r. 2020 je ovlivněno zejména novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí, kdy 1. 1. 2022 nabyl účinnosti zákon č. 363/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Pro úplnost je třeba dodat, že některé novelizační body mají odloženou účinnost. Pokud jde o problematiku ústavní výchovy, jedná se především o body týkající se zakotvení zákazu umístování dětí do 3 let nebo do 4 let věku do náhradní ústavní péče, zde je účinnost odložena od 1. 1. 2025 (MPSV, 2021).

Zákony, které nedoznaly výrazných změn, zejména zákon o výkonu ústavní výchovy a o sociálních službách, nabízejí v podstatě stejné formy státní pomoci jako v přechozích letech.

Bez výrazných změn zůstává také pomoc v hmotné nouzi. Jedním z druhů státní sociální podpory je doplatek na bydlení jako pomoc v hmotné nouzi, který upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, kdy člověku po zaplacení nákladů na bydlení nezbyvají žádné peníze na živobytí. Informaci k postupu při vyřizování sociální dávky poskytuje mladému dospělému nadále sociální kurátor, případně příslušný úřad práce, který dávky státní sociální podpory a pomoci vyplácí. Další formu podpory můžeme uvést příspěvek na živobytí, který je určen na úhradu potřeb člověka, který sám nedokáže zajistit základní životní potřeby, i tuto dávku vyplácí úřad práce.

3.3.1 Legislativní úprava související s pomocí státu

Legislativní změny týkající se mladých lidí opouštějících ústavní zařízení se týkají zejména tzv. zaopatřovacího příspěvku, který upravuje § 50b odst. 2 až 5 ZSPOD. Uvedenou novelou došlo k zavedení jednotné úpravy zaopatření mladých lidí, kteří po dosažení zletilosti odcházejí z pěstounské péče, poručnické péče nebo ústavní výchovy a nadále splňují podmínky nezaopatřenosti, rozuměno, připravují se soustavně na budoucí povolání. Tyto zletilé nezaopatření děti opouštějící ústavní zařízení mají nárok na opakující se zaopatřovací příspěvek ve výši 15 000 Kč měsíčně, pokud mají vypracován individuální plán mladého dospělého a poskytují sociálnímu kurátorovi obce s rozšířenou působností součinnost při jeho tvorbě, vyhodnocování a aktualizaci (MPSV, 2021).

Zaopatřovací příspěvek jednorázový je další možnou formou finanční výpomoci mladému dospělému, který opouští ústavní zařízení, je upraven v § 50c ZSPOD. Nárok na tento příspěvek ve výši 25 000 Kč vznikne mladému dospělému, který byl ke dni zletilosti v ústavní výchově, pokud není nezaopatřeným dítětem nebo přestane splňovat podmínky nároku na opakovaný zaopatřovací příspěvek. Jednorázový zaopatřovací příspěvek nenáleží v případě, že mladému dospělému byla školským zařízením pro výkon ústavní výchovy poskytnuta po ukončení ústavní výchovy věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek podle § 33 zákona č. 109/2002 Sb., o ústavní výchově, v hodnotě odpovídající výši jednorázového zaopatřovacího příspěvku, resp. náleží, pokud je vyšší, než je výše příspěvku ze strany zařízení.

3.3.2 Individuální plán mladého dospělého

Individuální plán mladého dospělého (IPMD) obsahuje v souladu s § 50d ZSPOD stanovení rozsahu spolupráce mladého dospělého a sociálního kurátora, vymezení způsobu přípravy na budoucí povolání, samostatné hospodařením způsob pomoci při hledání zaměstnání a bydlení, přípravu na partnerský a rodinný život, to vše s ohledem na zdravotní stav, možnosti a schopnosti mladého dospělého. Co lze nazvat průlomové z hlediska předchozích přístupů v této oblasti je aktivní participace mladého dospělého. Jednotlivé body obsahově identifikuje sám mladý dospělý a sociální pracovník/sociální kurátor jej při tom doprovází a pomáhá s formulací a upřesněním přání mladého dospělého. IPMD je třeba vypracovat před příp. podání žádosti o opakující se zaopatřovací příspěvek. Požádat o vypracování individuálního plánu může mladiství nejdříve šest měsíců před dosažením zletilosti. V souladu se ZSPOD je příslušný OSPOD povinen informovat sociálního pracovníka/sociálního kurátora o ukončení ústavní péče (nejméně šest měsíců před ukončením), což zakládá nárok mladému dospělému na zaopatřovací příspěvek. Mladý dospělý je ze zákona povinen poskytnout součinnost sociálnímu kurátorovi, přičemž míra součinnosti se zásadní odvíjí od potřeb klienta a nastavení jeho individuálního plánu.

Sociální pracovník/sociální kurátor nezodpovídá za život mladého dospělého, je jeho oporou a podporou. Je třeba si uvědomit, že mladý dospělý, který odchází z ústavního zařízení má za sebou již celou řadu hodnocení, režimových opatření a kontrol. Proto je velmi podstatný přístup sociálního kurátora a pracovníků dosavadního zařízení dítěte. Mělo by se jednat o aktivizaci mladého dospělého a jeho podporu, cílem by měl být spokojený mladý dospělý, který se o sebe dokáže postarat sám a bude žít plnohodnotný život (Jůzová Kotalová, Zajacová, MPSV 2021).

3.3.3 Činnost nestátních organizací

Stejně jako v předchozích obdobích i v současnosti tvoří nestátní neziskové organizace nedílnou součást podpory mladých lidí na cestě k samostatnému životu. Ve své činnosti pokračuje řada organizací, které započaly své aktivity již v devadesátých letech 20. století. Vzhledem k tomu, že nestátní organizace nereprezentují státní moc, lze očekávat, že budou pro mladé lidi stále přijatelnější variantou podpory.

Jak vyplývá z předchozích textů, pomoci může využít jak dítě po dobu trvání ústavní výchovy, tak mladý dospělý. Informace o dostupných neziskových organizacích mohou získat dospívající od sociálního kurátora, pracovníka OSPOD nebo od zařízení, ve kterém se právě nacházejí, ale i v registru sociálních služeb, případně v adresářích sociálních a návazných služeb jednotlivých krajů (MPSV, 2021).

Období po roce 2020 se vyznačuje snahou změnit stávající situaci mladých dospělých, kteří opouštějí dětské domovy. V r. 2019 vznikl nadační fond Krok domů. Zakladatelé fondu, jehož posláním je zvýšit šance mladých lidí obstát v reálném životě po odchodu z dětského domova, usilují o určité změny v této oblasti (Krok domů, 2023). Nadační fond konstatuje, že v ČR vyrůstá aktuálně v ústavní výchově kolem osmi tisíc dětí, ročně opouští brány ústavního zařízení přes 300 mladých lidí, přičemž více než polovina z nich si nedokáže s vlastním samostatným životem poradit. Zástupci nadačního fondu zdůrazňují, že je třeba především slyšet hlas samotných mladých dospělých, podporují otevřený a věcný dialog mezi všemi aktéry, kteří pracují s ohroženými dětmi a mají vliv na jejich životy.

V roce 2020 realizoval nadační fond Krok domů Průzkum Příprava mladých dospělých vyrůstajících v pobytových zařízeních na odchod do dospělého života (Krok domů, 2020). Průzkum má dvě části – kvalitativní je sestavena z odpovědí mladých dospělých, zástupců pobytových zařízení, neziskových organizací a pracovníků OSPOD na krajích. V kvantitativní části se zúčastnilo dotazníkového šetření 298 pracovníků OSPOD obcí a pojmenovali zde mimo jiné i své potřeby spojené s přípravou dospívajících na odchod. Data získaná z průzkumu byla podkladem pro publikaci Společně po svých, 2022. Jedná se o průvodce pro všechny, kteří ovlivňují životy dospívajících vyrůstajících v pobytových zařízeních a podílejí se na jejich osamostatňování. Průvodce přináší souhrnný pohled na témata, kterým bychom měli věnovat pozornost při přípravě mladých dospělých na samostatný život. Těmito oblastmi jsou: sebehodnota a identita, vztahy, terapie, bydlení a práce. Podaří-li se zainteresovaným institucím a osobám získat si jejich důvěr, výsledkem mohou být vyrovnaní a sebevědomí lidé, kteří znají svou hodnotu, umí pojmenovat své potřeby a nerezignují na svůj život. Na průvodci spolupracovali zástupci dětských domovů, neziskových organizací, ale i KÚSK (Krok domů, 2022).

V r. 2022 rozšířil svou podporu projekt Správný start, který pomáhá mladým lidem po odchodu z ústavních zařízení. Pod názvem MY SAFE PLACE spustil pravidelné komunitní setkávání. Tvůrce projektu vidí jako důležité mít místo, kde se každý týden může člověk zastavit, seznámit se s novými lidmi a vzdělávat se. Mnoho mladých lidí má namířeno právě do Prahy. Tento projekt pro ně může být záchytným bodem v novém městě, kde je možné si popovídat o zajímavých tématech, zkušenostech a vzájemně si pomáhat. Vše je stavěno na hodnotách bezpečí, klid, přátelství, služba a vzdělávání. Cílem je vytvoření platformy pro mladé a to nejen ty z dětských domovů (Motyčka, 2022).

S novým projektem přišla také nezisková organizace Nadání a dovednosti, o. p. s., která již deset let pomáhá šikovným mladým lidem, kteří jsou různým způsobem znevýhodněni. V r. 2022 odstartovala projekt Jobstart pro studenty ve věku 17 – 21 let, jimiž mohou být i děti z dětských domovů (Nadání a dovednosti, 2023). Projekt se zaměřuje na osobní a kariérní rozvoj mladých lidí, pomáhá se správným výběrem studia a povolání, a také jim usnadňuje vstup na trh práce. A to skrze předávání a rozvíjení schopností a dovedností jednotlivců. Připravuje mladé lidi na to, aby plynule navázali na samostatný život a aby se udával tím správným směrem (Nadání a dovednosti, 2023).

V neposlední řadě je třeba zmínit aktivity organizace Letní dům, o. p. s., která pořádá cyklus Tréninkových bytů. Jedná se o víkendová setkání, kterých se účastní děti ve věku 15 -18 let z dětských domovů. Během víkendu se účastníci připravují na odchod z dětského domova a samostatný život, společně řeší obavy spojené s penězi, bydlením, prací i vztahy, trénují si psaní životopisu, motivačního dopisu, hledání nájmu, tvorbu měsíčního rozpočtu. K tomu jim pomáhá dokument „Dospělým ze dne na den“, ve kterém vystupují mladí dospělí, kteří už mají odchod z dětského domova za sebou (Letní dům, 2023). Další službou Letního domu je Doprovázení, které může probíhat už v době pobytu v dětském domově i po ukončení ústavní výchovy. Doprovázení nabízí prostor pro individuální podporu, poradenství a orientaci ve složitých situacích, probíhá ale pouze v určitých krajích. Jedná se o pravidelná setkávání 2-4 za měsíc v prostorách Letního domu, v dětském domově nebo v terénu (Letní dům, 2023).

4 KONCEPCE PŘÍPRAV MLADÝCH DOSPĚLÝCH NA VSTUP DO SAMOSTATNÉHO ŽIVOTA

Jak vyplývá z předchozích textů, příprava dětí v ústavních zařízeních na odchod do samostatného života, se zaměřuje především na děti ve věku od 15, příp. 16 let do jejich zletilosti. V širším pojetí příprava dítěte na samostatný život však probíhá v podstatě neustále, po celou dobu jeho vývoje a v každém věku má svá specifika.

Běhounková (2012) uvádí tyto nejproblematičtější oblasti při vstupu do samostatného života:

- sociální nepřipravenost - obtíže s hledáním a udržením práce, svůj vliv má také nižší průměr vzdělání oproti vrstevníkům v biologických rodinách, schází samostatnost při řešení životních situací,
- ekonomická nesamostatnost - hledání bydlení a možností bydlení zaplatit,
- absence emocionální podpory - zároveň s odchodem ze zařízení nemá mladý dospělý ochranu před rizikovou biologickou rodinou či partou.

Z poznatků z praxe lze říci, že neexistuje jednotná koncepce příprav dětí na odchod z dětského domova a jednotlivá zařízení ji uskutečňují rozdílně, shodné jsou pouze povinnosti zařízení při odchodu dítěte vyplývající ze zák. č. 109/2002 Sb., o ústavní výchově. Jak mají jednotlivá ústavní zařízení koncipovány postupy při odchodu dětí ze zařízení v době zletilosti a jednotlivé činnosti s tím spojené, lze zjistit z vnitřních řádů domovů a zařízení, které jsou zveřejněné na webových stránkách zařízení.

4.1 Role ústavního zařízení v systému příprav

Všechna ústavní zařízení se svou činností snaží pokrýt následující nezbytné oblasti příprav mladého dospělého na samostatný život:

- **Příprava na samostatné bydlení** - některé dětské domovy mají k dispozici cvičné byty, ve kterých mohou bydlet děti ve věku od 16 let. Smyslem je přenášet na děti postupně vyšší míru odpovědnosti v nakládání s penězi, hospodařením v domácnosti apod. Dále jsou zařízení, která mají tzv. startovací byty, v těch mohou nalézt přechodné ubytování dvě až tři děti po odchodu z dětského domova. V případě, že startovacími

byty ústavní zařízení nedisponuje, spolupracuje s obcí i neziskovými organizacemi na možnosti získání sociálního bytu.

- **Příprava na budoucí zaměstnání** – ústavní zařízení poskytují dětem podporu při volbě učebního oboru nebo střední školy, přitom vychází z rozumových schopností dítěte, jeho zájmu o budoucí povolání a možností v daném regionu. Některá zařízení spolupracují při výběru povolání s pedagogicko-psychologickou poradnou, která na základě spolupráce s dítětem může doporučit budoucí profesní dráhu dítěte. Dětské domovy se snaží dětem pomoci najít zaměstnání, spolupracují s městskými úřady, úřady práce i firmami, pod jejichž záštitou se mohou děti vyučit, a pokud jsou úspěšné, nabídnou jim práci, popř. i s ubytováním.

- **Rozvoj sociálních kompetencí** - dětské domovy se snaží u dětí rozvíjet kontakty s lidmi mimo zařízení a podporovat tak rozvoj jejich osobních a sociálních dovedností, které jim pomáhají v sociálním začleňování (zájmová činnost, spolupráce s neziskovými organizacemi, kontakt s vrstevníky mimo DD) a vytváření nových sociálních vztahů. Podporují aktivity zaměřené na budování a rozvoj pracovních návyků a dovedností nezbytných pro integraci na trh práce (praktické dovednosti získané v rodinné skupině, brigády). Zařízení podporují děti v samostatnosti při vyřizování osobních záležitostí na úřadech. Před odchodem z ústavního zařízení pomáhají dítěti ve vytváření nové sítě podpory a poradenství.

V souladu se Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče by mělo mít zařízení písemně zpracované postupy ukončování péče a přípravy na samostatný život (MŠMT, 2023). Cílem těchto standardů je uskutečňovat ty principy péče o děti, které jsou prospěšné pro duševní i fyzický vývoj dítěte, rozvoj jeho potenciálu, zajištění jeho bezpečí, zvyšování šancí na jeho začlenění do společnosti a zvyšování šancí na jeho návrat do rodiny (Pacnerová, 2015). Pacnerová et. al (2015, s. 33) uvádí: „Před odchodem z péče do samostatného života je dítě provázeno v plánování a přípravě zejména těchto oblastí: vzdělávání, zaměstnání, ubytování, správa financí a možnosti finanční podpory (např. sociální dávky), jednání s úřady, péče o zdraví, přístup ke zdravotním službám a službám dalších potřebných specialistů, udržení sociálních kontaktů, vytváření nové sítě podpory a poradenství atd. Mladý dospělý obdrží seznam kontaktních míst a osob, na

kteře se může obrátit v případě náhlých nebo krizových událostí. Na přípravách se podílí také osoba odpovědná za výchovu a další odpovědné orgány.“

4.2 Fáze přípravy dětí na odchod ze zařízení

Příprava dítěte na odchod samozřejmě předpokládá jak ze strany ústavního zařízení, tak i pracovníků OSPOD rozhovory s dítětem o tom, jaké má plány, jaké má potřeby, do jaké míry počítá s účastí biologické rodiny, apod. Mělo by se ale jednat o dlouhodobou a systematickou práci nejlépe hned od umístění dítěte do dětského domova. Běhounková (2012) rozděluje jednotlivé fáze přípravy do třech skupin, a to konkrétně na zahájení, průběh a návrat:

- 1. fáze – **Zahájení** - příprava na samostatný život by měla být dle Běhounkové zahájena ihned po příchodu do zařízení, kdy je vypracován podrobný plán podpory a péče a plán rozvoje osobnosti dítěte v souladu se zákonem č. 109/2002 Sb. V neposlední řadě také plán sanace rodiny, na kterém se podílí i poskytovatelé sociálních služeb. Tyto plány lze nazvat jako tzv. „vstupní dohoda“, která by měla být napsána pro dítě i jeho rodinu srozumitelným jazykem. Dítě je s plánem podpory a rozvoje podrobně seznámeno a v průběhu pobytu v zařízení se podílí na vyhodnocování a stanovování dalších cílů, samozřejmě na úrovni úměrné jeho vývojovým možnostem.
- 2. fáze – **Průběh** - tato fáze přípravy by měla probíhat během umístění dítěte v zařízení. Jak uvádí Běhounková (2012) Cílem je zahrnout do sociální rehabilitace členy rodiny a udržovat mezi nimi vzájemný kontakt, zahájit sociálně-psychologické a preventivně-terapeutické služby, trénovat dovednosti, které dítě bude potřebovat pro samostatný život a také zvyšovat informovanost i motivaci v oblasti profesní přípravy, což by mělo vést k dosažení finanční nezávislosti a zajištění vlastních příjmů. Druhá fáze by měla být zahájena přidělením klíčového pracovníka (garanta), který jedince v průběhu výchovně terapeutického procesu provází a je jeho „důvěrníkem“. Klíčový pracovník dohlíží na dodržování, průběh sociálně rehabilitačního procesu a na naplňování osobních potřeb, zájmů a cílů dítěte. V této fázi odborníci doporučují nejpozději šest měsíců před odchodem ze zařízení uspořádat případovou konferenci, kde budou projednávány hlavní body budoucího samostatného života, jako například otázka bydlení, zaměstnání, vztahy a kontakty s vlastní rodinou. Na závěr této fáze by mělo

proběhnout loučení s institucí, které má dvě části: terapeutickou (loučení s klíčovými osobami, předání zpětné vazby a důležitých kontaktů) a rituální (loučení s ostatními členy instituce) Běhounková (2012).

- 3. fáze – **Návrat** - poslední fáze je zaměřena především na preventivně-terapeutické provázení jedince po odchodu ze zařízení. Měla by existovat návazná poradenská služba pro mladého dospělého, který se ukotvuje ve vlastním životě, musí se rozhodovat a převzít zodpovědnost za svůj život. S pracovníky návazné služby mělo být dítě seznámeno již v zařízení. Ukončení spolupráce může být na základě naplnění cílů. Pokud je spolupráce ukončena a dotýčný potřebuje nadále pomoci, je možné „zakázku“ upravit (Běhounková 2012, s. 155–157). V této chvíli dítě potřebuje intenzivní podporu, která by měla postupem času přejít v podporu poradenskou, která je legislativně dána.

Děti, které odcházejí z ústavních zařízení, jsou zvyklé na neustálou péči ze strany zaměstnanců, kteří se o ně starali a zajišťovali vše, co bylo potřeba, od stravy, oblečení, financí až po jednání s úřady. V této souvislosti popisuje Gotwaldová (2006, s. 8) nejčastější problémy, se kterými se děti setkávají:

- neschopnost hospodaření s financemi,
- nemožnost zajištění si vysokého standardu bydlení a spotřeby, na který byly zvyklé, z počátečních prostředků (tento problém se snaží vyřešit nevýhodnými půjčkami a v horším případě pácháním trestné činnosti).

Nad mladými dospělými po opuštění ústavního zařízení už nikdo nedrží trvale ochrannou ruku a nikdo je nehlídá, jak tomu bylo v ústavní péči. Snadněji pak podléhají vlivům vrstevnických skupin, závislostnímu a rizikovému chování. S těmito patologickými jevy souvisí další problémy, jako je ztráta bydlení, práce, partnera, neschopnost využívat svůj volný čas, ale i potíže v hospodaření s penězi (Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008). Důvodem, proč se mladí dospělí po odchodu ze zařízení mnohdy rozhodnou nevyhledat nějakou formu pomoci při řešení nastalých problémů, bývá strach z přiznání svého selhání. Chtějí dokázat, že se se svojí situací dokážou vypořádat sami (Běhounková, 2012, s. 163).

4.3 Dovednosti a kompetence potřebné pro samostatný život

Veškeré výchovně vzdělávací a zájmové činnosti dětí v ústavních zařízeních směřují k vytvoření klíčových kompetencí, které jsou využitelné v praktických

životních situacích a tvoří pro dítě základ přípravy pro život ve společnosti, celoživotní učení a vstup do pracovního procesu. Patří sem kompetence komunikativní, personální a sociální, kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence občanské a kompetence pracovní (Dětský domov Počernice, 2023).

Ústavní školská zařízení připravují dle zákona č. 561/2004 Sb., školský zákon, školní vzdělávací program, který obsahuje hlavní výchovné cíle směřující k všestrannému rozvoji dítěti a jeho přípravě na samostatný život. V souladu s těmito cíli a potřebami dítěte vypracovávají zařízení programy rozvoje osobnosti. Školní vzdělávací programy řady školských výchovných zařízení jsou dostupné na internetu a obsahově jsou si velmi podobné. Dalo by se shrnout, že hlavní výchovné cíle jsou zaměřeny na rozvoj osobnosti dítěte, samostatné rozhodování, spolupráci, zodpovědnost a zájmovou činnost. Prolínají se všemi oblastmi výchovně vzdělávací činnosti a odráží se v programech rozvoje osobnosti dítěte individuálně. Cíle v jednotlivých oblastech můžeme dále charakterizovat takto:

- **Rozvoj osobnosti dítěte** - utváření a upevňování hygienických návyků, zvládnutí sebeobslužných činností a běžných praktických činností, rozvíjení sportovních dovedností, zájmu o hudbu, tanec a zpěv, podpora talentů, výchova k vzájemnému soužití s ostatními lidmi, soudržnosti se skupinou a k vytváření korektních vztahů ve skupině, rozvoj vlastních kompetencí, výchova k aktivnímu a pasivnímu odpočinku.
- **Samostatné rozhodování** - schopnost správně se rozhodovat a umět projednávat a zdůvodňovat svá rozhodnutí, přijmutí zodpovědnosti za svá rozhodnutí.
- **Spolupráce a zodpovědnost** - spolupráce a účelná komunikace s ostatními lidmi, zodpovědnost k sobě i k druhým, pravidelná příprava na vyučování jako základní schopnost pro budoucí život a vstup do pracovního procesu, zvyšování sociálních kompetencí, orientace v řešení rizikových situací, výchova ke zdravému životnímu stylu, příprava na volbu povolání a uplatnění na trhu práce, prevence trestního chování a užívání návykových látek, etická a morální výchova.
- **Zájmová činnost** - výchova k vhodnému trávení volného času a aktivnímu odpočinku, rozvoj zájmů, vytvoření žebříčku hodnot, zvyšování sebeúcty a sebevědomí prostřednictvím vlastních úspěchů, uvědomění si vlastní hodnoty a možnosti zažít úspěch, zlepšení psychické a emocionální stability prostřednictvím toho, co děti baví.

Erazímová (2005) uvádí ve své publikaci o podpoře rozvoje sociálních a komunikačních dovedností, kterým je zapotřebí děti před odchodem naučit:

- **Komunikace** - děti je nutno naučit základní principy komunikace, která probíhá při formálních příležitostech (hledání zaměstnání, přijímací pohovor či hledání bytu). Jedná se o komunikaci s lidmi, se kterými nás nepojí žádný osobní vztah, neznáme je, a proto bývá komunikace s nimi obtížnější.
- **Etiketa** - děti je nutno naučit základní pravidla, která se dodržují v naší společnosti. Tato pravidla nám pomáhají jednoduše zvládat setkávání s dalšími lidmi. Dodržování těchto pravidel také potvrzuje určitou sounáležitost, jsme součástí jedné společnosti, a to i v případě, že v daném společenském prostředí nemáme stejné postavení.
- **Konflikty** - konflikty jsou součástí života každého člověka a více či méně ovlivňují jeho cesty, proto je vhodné umět konflikty řešit do zdárného konce.
- **Obchodování s lidmi** - podle mezinárodních organizací jsou na celém světě ročně zneužívány obchodníky s lidmi více než čtyři miliony osob. Obchodování s lidmi se nevyhýbá ani České republice. Proto je nutné děti na toto riziko připravit.
- **Bydlení** - bydlení je první věc, kterou musejí děti při odchodu z dětského domova řešit. Proto je nutné děti seznámit s možnostmi bydlení a jejich náležitostmi (nájemní smlouva, práva a povinnosti smluvních stran, nájemné a úhrada, zánik nájmu, sociální dávky – příspěvky na bydlení).

5 Výzkumy provedené v ČR k uvedené tematice

Problematika ústavních zařízení a ústavní péče je u nás vcelku kvalitně teoreticky zpracována. Ve svých publikacích se tomuto tématu věnuje mnoho autorů, mezi něž patří zejména Procházka, 2009; Musil, 2008; Škoviera, 2007; Kovařík a kol., 2004; Matoušek, 1999 atd.

Výzkumů k tématu odchodů dětí z ústavní péče však v našem prostředí mnoho není (např. Gjuričová, 2007; Folda a kol., 2009; Čech, 2012; Štenclová, Čech 2018; Štenclová 2020).

V následující části se podíváme blíže alespoň na některé z nich.

Štenclová, Čech (2018) provedli na jaře 2018 výzkum na téma Příprava dětí na odchod z DD jako prevence neúspěšného začlenění do společnosti. Jejich kvantitativní výzkumné šetření se zaměřilo na problematiku sociálního začleňování jedinců, kteří opouštějí dětské domovy za účelem osamostatnění se. Sběr dat probíhal formou dotazníků, které byly v první fázi výzkumu zasílány ředitelům dětských domovů. Hlavním cílem výzkumu bylo zmapovat a deskriptivně popsat specifika přípravy jedinců na odchod z dětských domovů za účelem osamostatnění se. Dílčími cíli kvantitativní části výzkumu pak bylo vymezení procesu přípravy dětí na odchod z dětských domovů do samostatného života, zmapování převládající formy práce s dětmi zaměřující se na odchod z dětského domova a přípravy na samostatný život a popsání stěžejních aspektů, které přípravu na odchod z dětského domova ovlivňují. Ze závěru tohoto výzkumu vyplynulo, že problematika odchodu dětí z náhradní rodinné péče a jejich následná úspěšnost začlenění do společnosti je palčivé společenské téma. Zatímco děti v běžné rodině se na tento odchod připravují kontinuálně a i při dovršení zletilosti mohou stále nacházet oporu ve své biologické rodině, děti z dětských domovů, pokud nepokračují ve studiu, musejí ze zákona při dovršení zletilosti ústavní zařízení opustit. Tato změna je pro mladého člověka natolik zásadní, že je spojena s řadou rizik, které mohou úspěšnost integrace dítěte do společnosti ohrozit. Proto se systematická příprava jedince na odchod z ústavní péče jeví jako zcela zásadní sociální téma, které je třeba řešit systémově, a to z hlediska podpory státu, který bude poskytovat ředitelům odbornou, metodickou i finanční podporu pro práci s dětmi, které mají dětský domov opouštět. Výzkum také odhaluje řadu okolností současného stavu problematiky.

Poukazuje na skutečnost, že si ředitelé dětských domovů uvědomují závažnost problematiky a snaží se v rámci svých možností děti na odchod do společnosti připravit. Oporou v tomto snažení jim mohou být vybrané neziskové organizace a podpůrné programy, které zpravidla cílí na rozvoj osobnosti dospívajícího jedince, jeho sebepojetí a kvalitu sociálních vztahů. Těchto programů využívá bezmála 88 % dětských domovů. Osvědčeným přístupem, který efektivitu přípravy a následné integrace zvyšuje, je participační edukační přístup, tzn. přenesení spoluzodpovědnosti na mladistvého z hlediska svého dalšího osobnostního rozvoje a začlenění do společnosti. Efektivitu celého procesu však ovlivňuje řada faktorů, a jako dominantní rezonuje kontakt dítěte s biologickou rodinou a její přetrvávající negativní vliv na dítě (Štenclová, Čech, 2018).

Dalším realizovaným výzkumem na toto téma byl v r. 2015 výzkum agentury Ipsos, který si objednala organizace Mimo domov. Výzkum se zabýval obavami a představami dětí před opuštěním dětského domova. Realizován byl u 102 dětí, které v tu dobu byly v dětském domově a měly ho opustit do jednoho roku, a dále u 27 dospělých, kteří si ústavní výchovou prošli. Pro výzkum byly stanoveny základní klíčové otázky, na které se výzkum snažil odpovědět. Otázky zněly takto: „Proč končí některé děti z dětských domovů na ulici? Jakou roli v tomto období hraje stát? Pomáhá dětem současný systém? Kdo zasahuje, když nemají kam jít? A jaký je život venku, o kterém ještě v dětském domově mohou jen snít?. Ze zjištění byly identifikovány tři hlavní problémy, které komplikují situaci dětem, které dětské domovy opouštějí: vztahy, nedostatek informací a nedostatky systému.

Další z výzkumů byl zaměřen na dosaženou úroveň vzdělání dětí vyrůstajících v dětských domovech. Závěrečným zjištěním bylo, že lidé vyrůstající v dětských domovech dosahují nižšího vzdělání než běžná populace. Jedním z důvodů je to, že mnohé domovy posílají své svěřence na učební obory, které jsou v blízkosti. Obory přitom vybírají často bez přihlédnutí k přání dítěte. Vyplývá to z výzkumné zprávy projektu Persist, za níž stojí společnost Yourchance a Masarykův ústav vyšších studií Českého vysokého učení technického v Praze (2022). Autoři výzkumu zprávu zveřejnili na webu (ČTK, 2022). Výzkum se konal mezi roky 2020 a 2022 a zúčastnilo se ho zhruba 200 lidí. "Respondenti uváděli, že měli vybraný studijní obor, který je dlouhodobě zajímavý, a chtěli se mu věnovat, ale dětský domov jim to neumožnil a museli si udělat výuční list ve škole, která byla nejbližší domovu a do které chodila

většina dětí z domova," stojí v závěrečné zprávě k výzkumu. To, že se pro děti z dětských domovů volí učební či studijní obor podle logistické a finanční náročnosti, uvedli podle výzkumníků bývalí obyvatelé těchto zařízení i zástupci organizací, které se péčí o mladistvé z DD věnují. Na této zkušenosti se shodli lidé, kteří ze zařízení odešli před více než deseti lety, i ti, co z něj odešli v posledních pěti letech. Podle vědců to naznačuje, že tato praxe se v DD zatím výrazně nezměnila.

Závěrem uvedme výzkumy menšího rozsahu autorky práce v rámci dosavadního studia. V r. 1997 zpracovávala autorka absolventskou práci na téma „Vyrůstali jsme v dětském domově“. Cílem výzkumné části bylo zjistit, jaké představy mají mladí lidé o budoucím samostatném životě mimo zařízení. Jednalo se spíše o sondu do představ a přání adolescentů (16-19 let) před opuštěním dětského domova. V této části se jednalo o kvantitativní výzkum metodou dotazníků. Jako doplňkový byl proveden kvalitativní výzkum metodou rozhovorů se dvěma mladými lidmi, z nichž jeden opustil ústavní zařízení před půl rokem a druhý před 25 lety. V rámci výzkumu bylo zjištěno, že většina mladých lidí má někoho z příbuzenstva, s kým udržuje kontakt, domů se však někteří z nich vrátit nechtějí, často ani nemohou a nepovažují tuto rodinu za své zázemí. Tím pro ně ale není ani dětský domov, kde vyrůstali. Jakkoli se může ústavní zařízení snažit, není pro mladé lidi místem, kam by se vraceli za blízkou osobou, třeba jen podělit o to, jak teď žijí. Z rozhovorů vyplynulo, že nejvíce mladým lidem na cestě při osamostatnění scházela blízká osoba, ke které by mohli mít důvěru už při opuštění ústavního zařízení, taková, která stojí mimo dětský domov, ale i mimo „úřad“, kde ze zákona samozřejmě pomoc naleznou (Fejfarová, 1997). V r. 2013 zpracovávala autorka bakalářskou práci na téma „Systém přípravy mladých lidí na odchod z DD“. Provedený kvalitativní průzkum přinesl pohled na problematiku ve vybraných lokalitách Středočeského kraje. Smyslem průzkumu bylo ověření, jak funguje systém poskytování sociálních služeb z pohledu sociálních pracovníků ústavních zařízení a zda je o nabízené služby mezi mladými lidmi zájem. Výsledkem bylo zjištění, že v dosahu oslovených zařízení je nabídka sociálních služeb dostatečná, došlo k rozvoji služeb v neziskové oblasti, avšak motivace mladých lidí k využívání služeb je minimální. Díky projektům podporovaným Evropským sociálním fondem byla vytvořena rozsáhlá síť domů na půl cesty, ve kterých mladí lidé spatřují spíše obavy z pokračování institucionální péče (Fejfarová, 2013).

6 Podpora mladých lidí opouštějících ústavní zařízení

Výzkumná část diplomové práce je založena na kvalitativním výzkumu. Tento typ výzkumu jsem zvolila především z toho důvodu, že umožňuje řešenou problematiku zkoumat více do hloubky a podrobně. Vzhledem k tomu, že problematika ústavní výchovy a dalších témat s ní spojených, jsou citlivou záležitostí, myslím si, že užití kvalitativního výzkumu je vhodnou volbou.

Dle Hendla (2005) se kvalitativní výzkum může týkat mnoha oblastí, např. života lidí, jejich chování a příběhů, vzájemných vztahů atd. Pro využití kvalitativního výzkumu je dobré umět odstoupit od situace a kriticky ji analyzovat, vyhnout se zkreslení, snažit se získat spolehlivé a platné údaje a mít abstraktní myšlení. K tomu je potřeba sociální vnímavosti, udržení si analytického odstupu a využití zkušeností a teoretických znalostí. Od člověka provádějícího kvalitativní výzkum se očekávají komunikační schopnosti i schopnost být všímavým pozorovatelem. Kvalitativní výzkum se využívá nejen k porozumění věcem, o nichž toho nevíme příliš, ale také k věcem, o nichž něco víme, ale chceme získat další pohledy na věc.

Významný metodolog Creswell definuje kvalitativní metodu takto: „Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách" (in Hendl, 2005, s. 50). „Jde o to, do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací“ (Šedřová, Švaříček, 2007, s. 24). Kvalitativní výzkum můžeme považovat za pružný typ výzkumu, a to především proto, že lze výzkumné otázky modifikovat či doplňovat v průběhu výzkumu, sběru dat a analýzy. Výzkumník v kvalitativním výzkumu není pasivním pozorovatelem, ale aktivně se podílí na vzniku dat a při interpretaci se opírá o svůj vlastní úsudek a porozumění tématu. Pomyslným měřicím nástrojem je samotný výzkumník, jeho názor, empatie, osobní prožitek (Hendl, 2005).

Kvalitativní analýza je uměním zpracovat data smysluplným a užitečným způsobem a nalézt odpověď na položenou výzkumnou otázku. Je nutné na výsledky pohlížet vždy lokálně v kontextu daného prostředí a situace.

6.1 Cíl výzkumu

Na úvod je třeba říci, že cíl výzkumu musí reflektovat výzkumný problém a otázky, které si autor pokládá v úvodu práce. Cílem výzkumu by mělo být poznání nějaké skutečnosti pro případnou nápravu či její řešení, v našem případě i naznačení dalšího žádoucího směřování zkoumané problematiky.

Cílem této diplomové práce je poskytnout vhled do vývoje systému péče a podpory i samotných příprav dětí vyrůstajících v ústavní péči na samostatný život za uplynulých více než 25 let. Bylo zvoleno takové časové období, po které autorka profesně působí v této oblasti, a může tedy na problematiku nahlížet i z hlediska praktických zkušeností. Jedná se o poměrně široké téma, které zahrnuje podporu v oblasti materiální, poradenské, v oblasti nácviku praktických dovedností a oblasti rozvoje kompetencí potřebných pro samostatný život. Cílem této práce je zjistit, zda a v jakých oblastech došlo v uvedeném období k vývoji v jednotlivých zmiňovaných oblastech, dále zjistit, zda současný koncept příprav směřuje k získávání kompetencí pro samostatný život, resp., zda se podpora dospívajícím vyvíjí takovým směrem, který je pro mladé lidi nejen péčí a zaopatřením, ale pracuje s vnitřními tématy sebehodnocení, identity, komunikace, umění navazovat vztahy.

Při mapování problematiky podpory mladých lidí opouštějících ústavní zařízení bylo možné v rámci teoretického ukotvení vycházet z řady publikací, dosavadních výzkumů, studentských prací i legislativních a dalších materiálů, které se zabývaly především samotnými oblastmi přípravy. Proto považuji za důležité shrnout teoretické poznatky a zachytit vývoj dané problematiky tak, aby získané poznatky mohly být přínosem při tvorbě koncepcí příprav mladých lidí či určitým vodítkem pro neziskový sektor, jakým směrem dále cílit podporu těmto mladým lidem.

6.2 Vymezení výzkumných otázek

Každý výzkum začíná vymezením-formulací výzkumné otázky. Vymezení výzkumných otázek je dle Skutila (2011) spojeno s dodržováním určitých zásad, kterými je např. fakt, že výzkumná otázka by měla být:

- přiměřená typu práce
- nelze na ni odpovědět pouze ano/ne

- lze odpovědět více způsoby
- jsme schopni získat dostatek relevantních informací

Hlavní výzkumná otázka tohoto výzkumu zní:

„V jakých oblastech podpory a příprav dětí vyrůstajících v ústavní péči na samostatný život došlo za uplynulých 25 let k posunu ve vývoji?“

Dalšími výzkumnými otázkami jsou:

„Napomáhají současné koncepce příprav těchto mladých dospělých k rozvoji kompetencí potřebných pro samostatný život?“

„Jsou témata, kterým je v současné době, v oblasti podpory těchto mladých lidí, věnována ještě nedostatečná pozornost?“

Na uvedené výzkumné otázky jsem se pokusila odpovědět pomocí výzkumné části této diplomové práce a poskytnout tak studii, která by mohla sloužit jako inspirace při tvorbě příprav mladých lidí na samostatný život, či být vodítkem zejména pro neziskový sektor, na jaké oblasti dále zaměřovat podporu těmto mladým dospělým.

6.3 Metoda výzkumu

Metodou sběru dat v této diplomové práci byla zvolena kvalitativní obsahová analýza textů. Dle Miovského (2006) lze obsahovou analýzu chápat jako postup, který slouží k analýze jakéhokoliv textového dokumentu a jehož cílem je objasnit jeho význam. Janák (2018, s. 68) uvádí, že se kvalitativní obsahová analýza zaměřuje na výstavbu argumentace v textu, na vnitřní souvislosti dokumentu a na jeho souvislosti s dalšími analyzovanými dokumenty.

Obsahová analýza je vždy analýzou určité formy komunikace, nejčastěji psaných dokumentů. Psaným dokumentem, který se stane předmětem zkoumání, může být v podstatě cokoli - Sběrka zákonů, deníky, programy neziskových organizací, odborná literatura, projekty, diskusní skupiny na webu, atd.

Hendl uvádí (2005, s. 132-133), že je nutné velmi pečlivě zvažovat, jaké dokumenty k analýze vybereme, a definuje posuzovací kritéria, podle nichž se zjišťuje poznávací cena dokumentů. Jsou jimi např. typ dokumentu, vnější znaky dokumentu, jeho obsah, výpovědní hodnota, blízkost a původ dokumentu.

Dle Hendla (2005) i metoda obsahové analýzy má své výhody a nevýhody. Mezi výhody patří např. skutečnost, že otevírá přístup k informacím, které by nešly získat jinak, pomáhá identifikovat časově vzdálené události. Nevýhodou může být fakt, že výběr dokumentů záleží na subjektivitě výzkumníka, dokumenty mohou obsahovat původním autorem subjektivně zkreslené výpovědi, někdy velmi složitá interpretace, časová náročnost.

Jak zmiňuje Gavora v Úvodu do pedagogického výzkumu (2000), při realizaci obsahové analýzy bychom měli, jako u dalších výzkumných metod, dodržovat jisté zásady, jak ve výzkumu postupovat (jako je např. vymezení základního souboru textů, které se týkají vymezené problematiky, vymezení významové jednotky, může ji tvořit tvrzení či téma apod.). Kvalitativní obsahová analýza data induktivně analyzuje a interpretuje.

V případě tohoto výzkumu bude využito postupu založeného na hloubkovém proniknutí do textu. Je zřejmé, že takové postupy jsou silně interpretativní, vyžadují maximální vhléd, intuici a kreativitu výzkumníka. Metoda není systematizovaná. Obrací se na podobně orientovaného čtenáře; u vědecké komunity se může setkávat s nedůvěrou (Hendl, 2005).

V rámci obsahové analýzy budeme sledovat konkrétní oblasti podpory v určitém časovém období a sledovat úroveň vývoje. Úroveň vývoje dané oblasti podpory mladých lidí opouštějících ústavní zařízení lze hodnotit dle určitých kritérií, kterými jsou zejména: stav legislativy ve sledované oblasti konkrétního období, míra zapojení nestátních subjektů a zaměření oblasti podpory, pestrost nabídky přípravných kurzů, implementace standardů kvality v oblasti školství a sociálních věcí, možnosti podpory ze strany sociálního pracovníka OSPOD/sociálního kurátora, míra zapojení ústavních zařízení do procesu přípravy dětí na samostatný život.

6.4 Výsledky výzkumu a jejich interpretace

Smyslem této práce je především zachytit vývoj v uvedené problematice za období, po které autorka sbírala v rámci své profesní činnosti informace a praktické poznatky. Dále zmapovat, zda vůbec a v jakých oblastech můžeme zaznamenat pozitivní posun v systému příprav a podpory mladých dospělých na samostatný život, příp. v jakých oblastech zaznamenáváme stagnaci. S cílem toto zjistit, byly koncipovány hlavní i vedlejší výzkumné otázky. V teoretické části jsou hlavní kapitoly věnovány časovému úseku, který nás zajímá a je rozdělen na tři časová období. Pro výzkumnou část a zřehlednění textu bude časové období označeno písmeny:

- A – období do konce 20. století
- B – období po r. 2000
- C – období po r. 2020

Jak vyplývá z teoretické části, dokážeme definovat oblasti, na které se systém podpory těmto mladým lidem zaměřuje. Konkrétní formy příprav, pomoci a podpory, u kterých budeme analyzovat jejich vývoj v čase, jsou v teoretické části zmiňovány a pojmenovány ve velkém množství textu. Tematické rozdělení nám umožní systematicky se věnovat a analyzovat vývoj každé z následujících oblastí:

- Poradenství
- Finanční a materiální zabezpečení
- Bydlení
- Zaměstnání
- Praktické dovednosti
- Klíčové kompetence

- **Poradenství**

Období A

Hovoříme-li o poradenství do konce 20. století, je toto obdobím, kdy jediným oficiálním místem, kde se mladému člověku opouštějícímu ústavní zařízení dostává

poradenství, je tehdejší okresní či obvodní úřad a jejich specializovaný pracovník, tzv. sociální kurátor. Jak je uvedeno v teoretické části, občan propuštěný ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti, je v souladu s tehdejším zákonem o sociálním zabezpečení a prováděcí vyhláškou č. 182/1991 Sb., řazen mezi společensky nepřizpůsobené občany. Tato definice budí v dnešní době v mnohých z nás a jistě i z řad odborníků, velkou nedůvěru v systém i v člověka jako lidskou bytost. Přesto, že se za tím skrývá poskytnutí poradenské služby, pomoc při překonávání obtížných životních situací i pomoc řešit sociální důsledky nepřizpůsobivosti těchto mladých lidí, je otázkou, zda člověk, z mého pohledu zcela dehonstován tehdejší terminologií, v sobě najde po letech ústavní péče se všemi jejími stinnými stránkami ještě sílu a odvalu, přijít požádat o jakoukoli radu či pomoc. Z praxe mohu konstatovat, že tomu tak bylo v minimálním počtu případů a mladý člověk přicházející z ústavního zařízení neměl důvěru v pracovníka úřadu, se kterým se mnohdy setkal poprvé a zároveň naposledy ve svém životě. Takové vedení nemůže plnit v námi zkoumané problematice žádoucí význam, a to ani z pohledu klienta, jak vyplývá nejen z autorčiny praxe, ale i z jejích dosavadních výzkumů popisovaných v teoretické části.

Období B

V letech následujících po r. 2000 se oblast vedení mohla posunout díky nové legislativě, v r. 2006 přichází zákon o sociálních službách, v r. 2000 nabývá účinnosti zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který problematiku ohrožených dětí a spolupracujících subjektů poprvé specifikuje a vyjímá z dosavadního zákona o rodině. V r. 2014 vstupuje v účinnost, tehdy označovaný jako „nový“, občanský zákoník, do něhož je včleněna problematika celého rodinného práva, včetně možnosti nařízení ústavní výchovy pouze na tři roky, s povinností přezkoumání důvodů trvání ústavní výchovy po uplynutí této doby.

Poradenská oblast je díky všem uvedeným legislativním změnám pojímána v širším kontextu sociálních služeb a sociálně-právní ochrany, v jehož centru stojí dítě-klient a jeho nejlepší zájem. Vedení se neomezuje již na pouhou jednu návštěvu sociálního kurátora u dítěte v dětském domově před dosažením zletilosti a následnému navrhování peněžité výpomoci. Konečně je dána možnost sociálním pracovníkům OSPOD spolupracovat s dítětem a jeho rodinou po celou dobu trvání ústavní péče

v intervalu 3 měsíců. V neposlední řadě můžeme v oblasti poradenství hovořit o provázanosti státní a nestátní podpory při nadcházejícím odchodu dítěte z ústavního zařízení po dovršení zletilosti. Pracovníci na obcích mají od r. 2013 možnost, resp. díky Standardům kvality sociálně-právní ochrany i povinnost, s těmito subjekty spolupracovat na cestě mladého dospělého při osamostatňování. Jedná se tedy o období, kdy se poradenství již ubírá žádoucím směrem, a ve srovnání s obdobím „A“ nastává nejvíce pozitivních legislativních změn, které toto umožňují.

Období C

V období po r. 2020, můžeme tedy říci v současné době, nezaznamenáváme v oblasti poradenství výrazných změn. Lze konstatovat, že se poradenství mladým lidem opouštějícím ústavní zařízení udržuje na rozvinuté úrovni z období „B“, dále se rozšiřuje o informovanost k zaopatřovacímu příspěvku pro mladé lidi před odchodem z ústavního zařízení či pěstounské péče, a to díky novele ZSPOD účinné od 1. 1. 2022. Z praktických poznatků lze zaznamenat mírný nárůst důvěry mladých lidí v poradenství i na úrovni obcí a sociálních pracovníků OSPOD i sociálních kurátorů. Přece jen máme za sebou již období dvaceti let, po které je sociální pracovník dle ZSPOD v úzkém kontaktu s dítětem umístěným v ústavním zařízení a je opravdovým prostředníkem mezi dítětem a jeho rodinou.

- **Finanční a materiální zabezpečení**

Období A

Finanční a materiální zabezpečení v devadesátých letech minulého století znamenala dva možné zdroje poskytování, a to jednak ze strany státu, resp. sociálního kurátora, který v souladu s vyhláškou k zákonu o sociálním zabezpečení mohl poskytnout občanům v nouzi, tedy i mladým lidem opouštějícím ústavní zařízení, jednorázovou peněžitou či věcnou dávku do výše 1 000 Kč. V případě nezaměstnanosti a evidence na úřadu práce si pak tito lidé mohli zařídit další sociální dávky. Zároveň byla mladým lidem při opouštění ústavního zařízení poskytnuta ze strany dětských domovů věcná pomoc v podobě základní výbavy věcmi osobní potřeby v kombinaci s finanční částkou 10.000 Kč.

Pohlédneme-li na počátky činnosti neziskových organizací v souvislosti s finanční podporou mladých lidí opouštějící ústavní zařízení, nenalezneme v této době

ještě nadační fondy cílené na konkrétní oblast podpory. Neziskové organizace se snaží především o získání finančních prostředků pro svou činnost zaměřenou zejména na budování azylových ubytování těchto mladých lidí po odchodu z DD.

Z uvedeného vyplývá, že se v tomto období jedná ze strany státu opravdu o nezbytné finanční a materiální zabezpečení základních životních potřeb člověka. Musíme zmínit fakt, který platí pro všechna sledovaná časová období, a totiž, že mladí lidé opouštějí ústavní zařízení i s příp. naspořenou hotovostí, která vznikla ukládáním částek výživného, pokud ho rodiče hradili, či ze sirotčího důchodu dítěte.

Období B

V následujícím časovém období je nutno zmínit účinnost zákon o sociálně-právní ochraně dětí, od dubna 2000 a dále od r. 2002 samostatně upraven výkon ústavní výchovy v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy. ZSPOD jako takový nepřináší finanční podporu mladým lidem opouštějícím ústavní zařízení. Zejména proto, že systém veškerých sociálních dávek je přesunut do působností úřadů práce a dávky potřebným občanům jsou vypláceny v souladu se zákonem o pomoci v hmotné nouzi a zákonem o sociálních službách, oba z r. 2006. Dle zákona o výkonu ústavní výchovy je klientům ústavních zařízení poskytnuta při jejich odchodu věcná pomoc nebo jednorázový finanční příspěvek až do výše 15 000 Kč.

V neziskovém sektoru se objevují první nadační fondy, jejichž cílem je podpořit konkrétní činnosti těchto mladých lidí směřujících k všestrannému rozvoji, zejména v oblasti vzdělávání, získávání zaměstnání, začleňování do společnosti, konkrétně např i pořízení řidičského průkazu.

Dá se tedy říci, že v tomto dochází nárůstu možností, jak finančně podpořit mladé dospělé na cestě k samostatnosti, pokud jde o činnost nestátních organizací, na poli státní pomoci k podstatnému posunu oproti přechozím rokům nedochází.

Období C

Některé neziskové organizace, které započaly svou činnost v období „B“ působí do současnosti. V oblasti finanční podpory se jedná převážně o nadační fondy podporující konkrétní záležitost, která může mladým lidem pomoci na cestě k osamostatnění. Neziskové organizace ale stále více pracují s myšlenkou, jak efektivně vynaložit finanční prostředky, jiným způsobem než přímou materiální či finanční podporou, aby to bylo ku prospěchu mladému dospělému.

I za poměrně krátce sledované závěrečné období cca 3,5 roku můžeme v oblasti finanční podpory zaznamenat určitý posun na poli státní sféry, související s novelou ZSPOD účinnou od ledna r. 2022. Novela zavádí nový pojem – dávku státní sociální podpory vztahující se k mladým lidem, kteří odcházejí z ústavní výchovy a náhradní rodinné péče a nadále splňují podmínku nezaopatřenosti, tzv. zaopatřovací příspěvek. Je dána možnost jednorázové nebo opakované formy vyplácení ze strany úřadu práce a jsou nastavena kritéria, na kterých zvolená forma příspěvku závisí. Jak je uvedeno v teoretické části, opakující se příspěvek ve výši 15 000 Kč měsíčně mohou obdržet mladí lidé, pokud mají vypracován individuální plán mladého dospělého a spolupracují se sociální kurátorem obce. Jednorázový příspěvek ve výši 25 000 Kč vznikne mladému dospělému, který byl ke dni zletilosti v ústavní výchově, pokud není nezaopatřeným dítětem (rozumějme připravujícím se na budoucí povolání). Ten však nenáleží v případě, že mladému dospělému byla školským zařízením pro výkon ústavní výchovy poskytnuta při odchodu ze zařízení věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek dle zákona o ústavní výchově, v hodnotě odpovídající výši jednorázového zaopatřovacího příspěvku, resp. náleží, pokud je vyšší, než je výše příspěvku ze strany zařízení. Existuje zde tedy garance částky 25 000 Kč v případě jednorázového příspěvku pro mladého dospělého, který je již zaopatřen.

- **Bydlení**

Období A

Jak vyplývá z textů teoretické části s počátkem devadesátých let 20. století a vznikem neziskového sektoru se rodí první myšlenky, jak pomoci mladým lidem po odchodu z ústavní péče i v oblasti bydlení.

Do 90. let 20. st. byla praxe v souladu s tehdejší legislativou a možnostmi taková, že sociální pracovník zařízení před dovršením 18 příp. 19 roku věku dítěte telefonicky zjišťoval, na jaké ubytovně města či zaměstnanecké by mladého dospělého z jejich zařízení přijali. Příznivější byla varianta, kdy mladý člověk získal bydlení v ubytovacím zařízení svého zaměstnavatele. V případě, že tomu tak nebylo, byl mladý člověk odkázán na ubytovny, které tehdy zřizovala města jako ubytovny pro občany bez domova a propuštěné z výkonu trestu. Umíme si tedy představit, že taková forma

ubytování nebyla pro mladého dospělého vůbec příznivým řešením, mnohdy ale jediným možným.

Od r. 1995 již zaznamenáváme rozvoj služeb nestátních subjektů a první organizace, které koncipují projekty na podporu mladých lidí po odchodu z DD i v oblasti bydlení. Jaké byly první představy a realita? Nepochybně musíme ocenit, že takové myšlenky a projekty vůbec začaly vznikat, jde pouze o podobu, jakou v počátcích následné bydlení mělo a zda to bylo skutečně to, co mladým lidem po odchodu z ústavního zařízení chybělo. Myšlenky, aby např. v Praze každá městská část vyčlenila cca dva sociální byty pro tyto mladé lidi, byla namístě, ale nepodařilo se jí naplnit z finančních důvodů. Některé neziskové organizace zamýšlejí vybudovat v opuštěných objektech hromadné ubytovací zařízení např. pro 40 klientů, kde by mohli najít zázemí na přechodné období po odchodu z DD, ale i poradenskou pomoc. Z praktických poznatků autorky, i z jejích přechozích výzkumů můžeme konstatovat, že o takový typ ubytování nebyl mezi mladými lidmi zájem, stále v takové možnosti viděli jisté pokračování ústavní výchovy. Je na místě vyzdvihnout např. aktivitu Nadace J.J. Pestalozziho, díky níž byl při Výchovném ústavu v Hrochově Týnci, vybudován první tzv. dům na půl cesty. Pozitivní je jeho kapacita pro dva až tři mladé lidi, negativem může být, že vznikl při výchovném zařízení a opět narážíme na to, že většina mladých lidí, nechce být po odchodu z DD vázána na předchozí ústavní péči. Období jednoho roku rovněž nemusí být pro mladého člověka dostatečně dlouhé na to, aby si zajistil následné bydlení a osvědčil se v prvním zaměstnání, díky kterému bydlení bude moci samostatně hradit. Dá se říci, že v tomto časovém období se zrodily a zdokonalovaly myšlenky nestátních subjektů, jak nejlépe v oblasti bydlení mladým lidem pomoci, tak aby to nevnímali jako pokračování ústavní péče a měli dostatečné zázemí do doby, než si zajistí jinou formu bydlení.

Období B

Období po r. 2000 pokračuje v duchu příznivě nastartovaného vývoje z let předchozích, pokud je o pomoc mladým lidem po opuštění ústavního zařízení v oblasti bydlení. Jak vyplývá z teoretické části, toto období můžeme nazvat jako „boom“ domů na půli cesty. Přicházejí první propracovanější systémy fungování domů na půli cesty, ukázkovou činností jsou aktivity Centra Sámovka (vznik r. 2004). Poměrně široký rozsah služeb domů na půl cesty upravuje prováděcí vyhláška zákona o sociálních

službách z r. 2006. Délka pobytu v domech na půl cesty je stanovena od 6 měsíců do 1-2 let, dle situace klienta. Mladí dospělí přicházejí na vlastní žádost, na žádost pracovníka ústavního zařízení či pracovníka OSPOD. Upravena je i finanční spoluúčast klienta, která je dosažitelná pro pracujícího mladého dospělého či zaopatřeného v rámci dávkového systému státní sociální podpory a pomoci v hmotné nouzi. Konkrétní program „Bydlení v Sámovce“ má podobu tří postupných úrovní samostatného bydlení - byty na půl cesty, startovací byty se zvýhodněným nájemným a konečně byty typu satelit s tržním nájemným. Samozřejmě toto vše jako každá sociální služba založeno zcela na vůli mladého dospělého a jeho ochotě spolupracovat na cestě při osamostatnění. Pozitivní je, že domy na půl cesty stojí mimo dosavadní ústavní zařízení a doba pobytu není striktně omezena jedním rokem.

Období C

Období po roce 2020 sledujeme tak krátce, že zatím nelze plně hodnotit, jaký nastává posun v námi sledované problematice. Vidíme zde částečný posun v souvislosti s novelou ZSPOD a její účinností od 1. 1. 2022, resp. možností zaopatřovacího příspěvku pro mladé dospělé opouštějící ústavní zařízení. Je pravdou, že toto souvisí spíše s finančním zabezpečením, kterému bude věnován samostatný oddíl, finance jsou však úzce spojené s možnostmi bydlení. Domy na půl cesty nadále zůstávají mnohdy jedinou možností pro mladé dospělé, kteří nemají jinou možnost, a to ani návratu k původní rodině, jsou stále sociální službou, která nabízí nejen dočasné ubytování, ale i přidružené služby poradenství, podpory při jednání s institucemi, socializační programy, ale i lidskou oporu. S ohledem na stávající zákony z r. 2006 – o sociálních službách, pomoci v hmotné nouzi, ale i zákonu o výkonu ústavní a ochranné výchovy z r. 2002, nenastaly v tomto období výrazné změny, pokud jde o pomoc v oblasti bydlení. V některých obcích je běžné, že mají sociální byty se zvýhodněným nájemným, které mohou nabídnout i mladým lidem po odchodu z ústavního zařízení. Existují však města a obce, pro která není tato problematika palčivou natolik, aby se otázkou bydlení pro mladé lidi po odchodu z ústavních zařízení zabývala. V sociálním bytě je výhodou, že není striktní časové omezení, na rozdíl od domů na půl cesty, nájemní smlouvy jsou uzavírány zpravidla na dobu jednoho roku s možností prodloužení.

- **Zaměstnání**

Období A

Pomoc mladým lidem opouštějícím ústavní zařízení při hledání zaměstnání znamenala v devadesátých letech minulého století zapojení především sociálního pracovníka ústavního zařízení. Možnosti se odvíjely od stupně dosaženého vzdělání a učebního oboru, dále pak dostupných zaměstnání v okolí budoucího bydliště dítěte. Jak již bylo zmíněno v oblasti bydlení, bylo považováno za příznivé, pokud se podařilo pracovníkovi ústavního zařízení nalézt pro mladého člověka ubytování, které nabízel budoucí zaměstnavatel k pracovnímu poměru. Pokud nastala situace, že mladý člověk přišel o zaměstnání záhy po jeho získání, mohl se s další pomocí již obrátit pouze na sociálního kurátora okresních úřadů, který poskytl pomoc v rámci tehdejšího zákona o sociálním zabezpečení a jeho prováděcí vyhlášky.

Období B

S rozvojem neziskového sektoru po r. 2000 se naskytá možnost nestátních organizací realizovat projekty na podporu těmto mladým lidem i v oblasti zaměstnání či přípravě na zaměstnání. Cílem projektů bylo usnadnit těmto mladým lidem vstup na trh práce a obecně integraci do společnosti. Objevují se první zážitkové kurzy pro děti od 15, příp. 16 let v ústavní péči, které se mj. zaměřují i na vzdělávání v oblasti hledání zaměstnání a všech náležitostí s tím spojených. Za všechny projekty je namístě zde zmínit v teoretické části popisovaný projekt z r. 2009 *Café Rozmar*, jehož smyslem je pomoci mladým lidem dosáhnout určitých předpokladů pro úspěšné zahájení samostatného života, tedy práce, bydlení a zázemí. V kavárně, která byla v podstatě sociálním podnikem, byly vytvořeny pracovní pozice, na nichž měli možnost mladí lidé z dětského domova nastartovat svou pracovní kariéru a další běžní zaměstnanci zde v roli neformálních koučů, mohli mladším kolegům předávat nejen profesní, ale i životní zkušenosti, zdokonalení se v komunikaci apod., zároveň být průvodci např. při hledání dostupného bydlení. Takový projekt lze považovat za skutečně pokrokový, neboť poprvé pracuje s nezbytnými klíčovými kompetencemi, navazováním vztahů, komunikací apod. Vidíme, že i v oblasti zaměstnání díky neziskovému sektoru, je toto období plné projektů zaměřujících se na podporu mladých lidí z ústavních zařízení.

Období C

Některé neziskové organizace pokračují se svými aktivitami v této oblasti i po r. 2020. Nutno podotknout, že trvání každého projektu, resp. jeho možné pokračování, je zcela závislé na možnostech dalšího financování. Jakkoli by byl projekt úspěšný a potřebný, neobjede se bez externího financování, ať už z ESF a jeho operačních programů či podpory ministerstev, krajů, obcí. Např. v teoretické části zmiňovaná organizace Nadání a dovednosti, která svou činnost započala v období „B“, odstartovala v r. 2022 projekt Jobstart pro studenty ve věku 17 – 21 let, jimiž mohou být i děti z dětských domovů. Tento projekt se zaměřuje na osobní a kariérní rozvoj mladých lidí, pomáhá s výběrem studia a povolání, a také jim usnadňuje vstup na trh práce, to vše skrze předávání a rozvíjení schopností a dovedností jednotlivců. Protože jsme teprve na začátku tohoto období, můžeme se jen domnívat, že podobné projekty nezaniknou a budou je nabízet i další neziskové organizace.

- **Praktické dovednosti**

Období A

K praktickým dovednostem dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních nepřináší teoretická část práce ve sledovaném časovém období příliš poznatků. Z praktických poznatků autorky práce lze říci, že v devadesátých letech 20. st. již probíhá transformace dětských domovů internátního typu na typ rodinný, stále ale existují domovy internátního typu, zejména zvláštní školy internátní, ve kterých byly umístěné děti se speciálními vzdělávacími potřebami, řečeno dnešní terminologií. Je nesporné, že v dětských domovech rodinného typu mají umístěné děti větší prostor pro osvojení praktických dovedností spojených s chodem domácnosti. Rodinná skupina se snaží zachovávat režim blízký běžné rodině, tedy hovoříme-li o praktických dovednostech, jakými jsou praní, žehlení, vaření, úklidové práce v domácnosti, nakupování apod. Veškeré možnosti získávání praktických dovedností se v tomto časovém období omezuje na chod rodinné skupiny a schopnosti a ochotu vychovatelů zařízení předávat dětem praktické zkušenosti a učit je těmto dovednostem.

Období B

V následujícím období, kdy se dá říci, již převažují ústavní zařízení rodinného typu, zaznamenáváme stejný přístup ze strany dětských domovů k nácviku praktických

dovedností dětí. Neomezují se pouze na praktické dovednosti spojené s chodem domácnosti, ale přibývá činností zaměřených na získávání dovedností spojených se vzděláváním, volbou vhodné školy a následného budoucího povolání, samostatnost při obstarávání osobních záležitostí, jednání na úřadech apod.. Děti jsou ze strany zařízení vedeny k aktivitě a odpovědnosti za svá rozhodnutí. V tomto přístupu výrazně sehrávají svou roli v r. 2012 zavedené standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí. V souladu se standardy by mělo mít zařízení písemně zpracované postupy ukončování péče a přípravy na samostatný život, stejně tak sociální pracovníci OSPOD mají zpracované postupy na podporu dětí při odchodu z ústavního zařízení. Z uvedených standardů vyplývá, že mladý dospělý je provázen v oblasti vzdělávání, zaměstnání, ubytování, správa financí a možnosti finanční podpory, jednání s úřady, péče o zdraví, udržení sociálních kontaktů, vytváření nové sítě podpory a poradenství

V tomto období, které od začátku výzkumu označujeme jako boom služeb neziskového sektoru, se i náplň činnosti neziskových organizací začíná zaměřovat na spolupráci s ústavními zařízeními, zejména svými nabídkami tzv. přípravných kurzů na samostatný život po opuštění ústavního zařízení. Cílovou skupinou dětí je věková kategorie 15 – 18 let. Poprvé v tomto období zaznamenáváme potřebu systematické průběžné přípravy dětí na samostatný život již v době výkonu ústavní výchovy. Pozitivně je třeba hodnotit, že některé formy příprav mají podobu zážitkových kurzů. Děti již nejsou odkázané pouze na přednáškovou formu spojenou s diskusí, ale odnášejí si zážitek z konkrétní životní situace simulující důležité životní události z reálného života /hledání práce, bydlení, uzavírání pracovní smlouvy, záležitosti spojené s finanční gramotností atd./. Nutno říci, že není žádná povinnost ústavních zařízení dětí do těchto projektů zapojovat ani povinností dětí se takových kurzů účastnit. K této možnosti se přistupuje jako ke službě, tedy primárně založené na dobrovolnosti a vůli klienta. Již také víme, že z výzkumného šetření Štenclové a Čecha v r. 2018 vyplynulo, že 88 % dětských domovů využívají služeb neziskových organizací a podílí se se svými klienty na projektech a programech příprav dětí na samostatný život.

Období C

V současné době je praktickým dovednostem dětí v ústavní výchově věnována pozornost v rámci poměrně stálých nabídek zážitkových přípravných kurzů pořádaných

neziskovými organizacemi. Jak vyplývá z textů v teoretické části, ze strany ústavních zařízení rovněž není podstatná změna v přípravě dětí na samostatný život, pokud jde o praktické dovednosti. Zaznamenáváme tedy určitou stagnaci v tomto zatím krátce sledovaném období, nikoli však v negativním slova smyslu, ale řekněme ve smyslu pokračování dobré praxe z předchozích let.

- **Klíčové kompetence**

Období A

Hovoříme-li o klíčových kompetencích, rozumíme tím souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot, které jsou důležité pro uplatnění člověka ve společnosti a jeho osobní rozvoj. Pokud jde o léta 90. minulého století můžeme si povšimnout, že v teoretických textech této práce minimálně do r. 1995 není zmínka o tom, jak se ústavní zařízení či neziskové organizace snaží u dětí během výkonu ústavní výchovy rozvíjet sociální kompetence, podporovat kontakty dětí s lidmi mimo zařízení, podporovat děti v samostatnosti a rozvíjet jejich osobní a sociální dovednosti. Minimálně do počátku devadesátých let 20. st. byla pro ústavní zařízení typická především funkce zaopatřovací a výchovná, ve smyslu rozvoje osobnosti dítěte, pokud jde o utváření a upevňování hygienických návyků, zvládnutí sebeobslužných činností a běžných praktických činností, rozvíjení volnočasových aktivit. Pokud jde o rozvoj klíčových kompetencí dětí v ústavních zařízeních, dala by se doba zejména do 90. let 20. st., nazvat téměř dobou temna. Situace se začíná měnit s nástupem aktivit neziskových organizací, ale i ty se v počátcích svého působení zaměřují především na zajištění následného bydlení pro mladé lidi z ústavních zařízení, než skutečnost, že tyto děti odcházejí do života zcela nevybaveny základními osobními a sociálními dovednostmi. Kompetencemi, které nepochybně byly i v minulosti u dětí v ústavní péči podporovány, byly kompetence k učení a pracovní kompetence, což souviselo zejména s povinností pracovat, v ČR trvající do r. 1990.

Období B

Jak vyplývá z teoretické části, v r. 2012 např. Běhounková upozorňuje na to, že kromě ekonomické nesamostatnosti mladých lidí opouštějících ústavní zařízení, považuje za neproblematictější oblast na cestě k osamostatnění sociální nepřipravenost a absenci emocionálních vztahů. Jak s těmito poznatky pracovaly v období po r. 2000

neziskové organizace při tvorbě svých projektů a programů na podporu mladých dospělých na cestě k samostatnosti? Připomeňme si, že mezi klíčové kompetence řadíme kompetence komunikativní, personální a sociální, kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence občanské a kompetence pracovní. Kromě zážitkových přípravných kurzů, které v tomto období vznikaly, a o kterých jsme již hovořili v souvislosti s nácvikem praktických dovedností, cílí některé neziskové organizace svými aktivitami i na kompetence komunikativní, personální a sociální, i kompetence k řešení problémů. Programy jsou zaměřené na psychickou podporu klienta, učení novým dovednostem, předávání znalostí potřebných pro zvládnutí prvních kroků samostatného života, učení se rozhodovat a přijímat zodpovědnost za vlastní život, učení budovat si nové kvalitní vztahy, hledání nových možností seberealizace. Připomeňme také projekt Café Rozmar, kde pracují absolventi ústavních zařízení a běžní zaměstnanci jsou cíleně v roli neformálních koučů, mladí lidé se zároveň od nich učí vzájemnému respektu a zdokonalují se v komunikaci. Klient má možnost průvodce, který je mu nápomocen při řešení problémů.

V tomto období tedy nezůstala stranou ani potřeba blízkého člověka pro mladého dospělého, který opustil ústavní zařízení. Svou činnost započala nezisková organizace Patron, která se svým projektem cílí na rozvoj klíčových kompetencí těchto mladých lidí. Jedná se o doprovázení konkrétní stabilní osobou z běžného života. Smyslem projektu je podpora při osamostatnění a poskytování modelu pozitivního dospělého vzoru, tím je tzv. patron nebo patronka. Tito průvodci mladých dospělých z dětského domova budují pouta, předávají jim své zkušenosti a jsou jim oporou. Dospívající chlapci a dívky se tak mají na koho obrátit a mají komu věřit. Jak vyplývá z obsahu teoretických textů, jedná se o potřebu vztahu „jeden na jednoho“, které do té doby nebyla věnována dostatečná pozornost.

Období C

Období po roce 2020 se vyznačuje snahou změnit stávající situaci mladých dospělých, kteří opouštějí dětské domovy. Zástupci nadačního fondu Krok domů apelují na to, že je třeba především slyšet hlas samotných mladých dospělých, podporují otevřený a věcný dialog mezi všemi aktéry, kteří pracují s ohroženými dětmi a mají vliv na jejich životy. Důkazem jejich úsilí je publikace Společně po svých z r. 2022, určená všem, kteří ovlivňují životy dospívajících vyrůstajících v pobytových zařízeních a

podílejí se na jejich osamostatňování. Tento průvodce přináší souhrnný pohled na témata, kterým bychom měli věnovat pozornost při přípravě mladých dospělých na samostatný život, a co je důležité, i očima samotných mladých lidí, kteří vyrůstali v ústavní péči. Právě oni zdůrazňují, že těmito tématy jsou: sebehodnota a identita, vztahy, terapie, bydlení a práce. Jen ti, co prošli ústavní péčí a jsou na nekonečné cestě obstát v samostatném životě, umí dobře pojmenovat, co nejvíce potřebovali, tedy být vyrovnaným a sebevědomým člověkem, znát svou hodnotu, umět pojmenovat své potřeby a nerezignovat na svůj život. Oproti období „A“ nám tedy do popředí vystupují kompetence personální a sociální, komunikativní a kompetence k řešení problémů.

6.5 Závěr výzkumu

V závěru výzkumu si kromě zodpovězení výzkumných otázek shrňme poznatky zjištěné obsahovou analýzou textů teoretické části formou tabulky, která zjednodušeně zaznamenává úroveň vývoje či stagnace v jednotlivých oblastech podpory a přípravy mladých lidí opouštějících ústavní zařízení na samostatný život za sledovaná období.

Vývoj podpory mladých lidí opouštějících ústavní zařízení

<i>Oblasti podpory</i>	<i>Časové období</i>		
	A	B	C
Poradenství	1	2	4
Finanční a materiální zabezpečení	1	3	4
Bydlení	1	3	3
Zaměstnání	2	3	1
Praktické dovednosti	1	3	4
Klíčové kompetence	0	3	3

tab. č. 1

Úroveň vývoje:

- 0 – oblasti není věnována potřebná pozornost
- 1 – oblast stagnuje na mírně rozvinuté úrovni
- 2 – oblasti je věnována velká pozornost státních institucí
- 3 – oblasti je věnována velká pozornost nestátních institucí
- 4 – oblasti je věnována velká pozornost státních i nestátních institucí

Časové období:

- A – období do konce 20. století
- B – období po r. 2000
- C – období po r. 2020

Přístupme nyní k zodpovězení hlavní výzkumné otázky, na základě předchozí analýzy obsahu textů.

„V jakých oblastech podpory a příprav dětí vyrůstajících v ústavní péči na samostatný život došlo za uplynulých 25 let k posunu ve vývoji?“

Jak vyplývá z podrobné analýzy i zjednodušeného shrnutí v tabulce, za uplynulých minimálně 25 let došlo v některých oblastech podpory dětí vyrůstajících v ústavní péči k výraznějšímu posunu ve vývoji, zatímco nalezneme i oblasti podpory, kterým nebyla věnována dostatečná pozornost a vývoj stagnoval i několik let.

Z období, ve kterém zaznamenáváme největší pozitivnímu posunu ve vývoji systému podpory, je na místě vyzdvihnout zejména období „B“, tedy po r. 2000, konkrétněji roky 2000 – 2014. Jedná se o období, kdy je již poměrně dobře rozvinutá nezisková oblast. Díky jejímu fungování se objevují nové příležitosti pro mladé lidi opouštějící ústavní zařízení. Oblastmi podpory, na které nestátní organizace zaměřují největší pozornost, jsou – bydlení, finanční zabezpečení, zaměstnání, rozvoj klíčových kompetencí. Samotné dětské domovy a další ústavní zařízení se mnohem více než v letech devadesátých snaží vést děti k praktickým dovednostem spojeným s chodem domácnosti a obstaráváním osobních záležitostí. Můžeme si povšimnout velkého posunu, pokud jde o oblast klíčových kompetencí, jejichž rozvoji nebyla min. do počátku devadesátých let věnována potřebná pozornost. Objevuje se nový způsob podpory ze strany neziskových organizací, a tím jsou přípravné kurzy pro děti v ústavní péči ve

věku od 15 let, které obsahově směřují nejvíce k rozvoji klíčových kompetencí dětí před odchodem z ústavní péče. A co je průlomové v tomto období v oblasti podpory pro mladé lidi před odchodem z ústavního zařízení, je potřeba navázanosti na jednu konkrétní známou osobu, která bude i po skončení ústavní péče pro mladého dospělého průvodcem a blízkým člověkem. Ve zmiňovaném období dochází také k řadě legislativních změn, které pozitivně ovlivňují, jak samotný výkon ústavní výchovy, tak podporu mladých lidí před odchodem z DD. Zaznamenáváme široké možnosti poradenství především ze strany státních institucí. A díky standardizaci kvality péče o děti v ústavní výchově i kvality výkonu sociálně-právní ochrany dětí, už můžeme hovořit o provázanosti systému státní a nestátní podpory těchto mladých lidí.

I v období po r. 2020, které sledujeme teprve třetím rokem, je třeba vyzdvihnout oblast poradenství, provázanost činností státních i nestátních institucí a ústavních zařízení. Dále zaznamenáváme zcela nové možnosti finančního zabezpečení ze strany státu formou zaopatřovacího příspěvku a konečně v oblasti rozvoje klíčových kompetencí přicházejí témata vztahů, sebehodnocení, identity apod.

Díky obsahové analýze textů teoretické části se nám podaří zodpovědět další výzkumné otázky:

„Napomáhají současné koncepce příprav těchto mladých dospělých k rozvoji kompetencí potřebných pro samostatný život?“

Zodpovězením hlavní výzkumné otázky dostáváme částečnou odpověď na tuto dílčí otázku. Z výše uvedeného vyplývá, že nyní již jsou přípravné kurzy koncipovány tak, že napomáhají rozvoji kompetencí potřebných pro samostatný život mladého člověka, který vyrůstal v ústavní péči. Je třeba zmínit, že zapojení dětí do přípravných kurzů není povinné, tedy současné koncepce napomáhají těm, kteří o pomoc v tomto směru opravdu stojí. S potěšením můžeme konstatovat vzrůstající trend, tedy, že všichni zainteresovaní v systému podpory dětí a mladých dospělých na samostatný život se již inspirojí hlasem samotných mladých lidí, kteří v ústavním zařízení vyrůstali, zejména těch aktivních, kteří mají zájem pomoci lidem se stejným osudem, spolupodílí se na tvorbě „průvodce“ vstupu do nezávislého života a dokáží se konstruktivně zapojit do podpory těmto mladým lidem.

„Jsou témata, kterým je v současné době, v oblasti podpory těchto mladých lidí, věnována ještě nedostatečná pozornost?“

Nelze říci, že jsou již dostatečně pokryty všechny oblasti a všechna témata, kterým je třeba se v oblasti podpory mladých dospělých věnovat. Pokud budeme brát v úvahu zejména oblasti sledované touto diplomovou prací, vyplývá i z tabulkového přehledu, že v oblastech bydlení, zaměstnání a rozvoji klíčových kompetencí je stále ještě prostor pro zdokonalení systému podpory, a to zejména zapojením státních institucí. Existuje ještě řada obcí a měst, která nenabízejí žádnou možnost sociálního bydlení, což souvisí s dosud chybějící legislativní úpravou, která by vymezovala pojem sociálního bydlení a cílovou skupinu. Od r. 2022 připravuje Ministerstvo pro místní rozvoj ve spolupráci s MPSV zákon o podpoře v bydlení, který by se měl zaměřovat na zvýšení dostupnosti bydlení, rozšíření nájemního bydlení i na pomoc lidem v bytové nouzi. Můžeme tedy doufat, že dohledné době dojde i v této oblasti k určitému posunu.

Pokud jde o zaměstnání, i zde vidím prostor pro aktivnější činnost státu prostřednictvím úřadů práce, resp. jejich Informačních a poradenských středisek. Pokud jsou středisky, která mají být nápomocna budoucím absolventům středních škol v problematice vstupu do zaměstnání, trhu práce či možnosti dalšího studia, stálo by za zamyšlení, zda nerozšířit spolupráci nejen mezi úřadem práce a školami, ale i školskými zařízeními pro výkon ústavní výchovy a zaměřit tak svou pozornost i na poradenství mladých dospělých před odchodem z ústavní péče.

V oblasti rozvoje klíčových kompetencí (připomeňme, že mezi ně řadíme kompetence komunikativní, personální a sociální, kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, občanské a kompetence pracovní) je zřejmé, že je zde prostor především pro ústavní zařízení a neziskové organizace, které jsou s dětmi v ústavní péči v nejčastějším a nejbližším kontaktu. K rozvoji těchto kompetencí je bezesporu nezbytná blízkost jedné osoby, pevného bodu, o který se mladí dospělí opřít, jak uvádí ve své koncepci organizace Patron. Ten nemá za úkol přebírat roli rodiče či sponzora, ale nabízí svůj čas a životní zkušenosti, funguje jako pozitivní vzor a průvodce každodenními činnostmi a tím pomáhá k úspěšnému osamostatnění – nalezení bydlení, práce a vybudování vztahu (Patron, 2023). Přejme tedy mladým dospělým na cestě k osamostatnění co nejvíce takových „Patronů“.

Domnívám se, že cíl výzkumu, poskytnout vhled do vývoje systému podpory i samotných příprav dětí vyrůstajících v ústavní péči na samostatný život za uplynulých více než 25 let, byl naplněn zodpovězením všech položených výzkumných otázek. Pokud jde o naznačení dalšího žádoucího směřování zkoumané problematiky, na základě provedeného výzkumu můžeme konstatovat, že pro státní, ale zejména nestátní subjekty jsou již nyní aktuální témata, kterým nebyla v minulosti věnována dostatečná pozornost, jako je nácvik praktických dovedností a oblast rozvoje kompetencí potřebných pro samostatný život. Přípravné kurzy začínají být koncipovány tak, že pracují s vnitřními tématy sebehodnocení, identity, komunikace, uměním navazovat vztahy. Toto je směr, kterým by se měly neziskové organizace i ústavní zařízení nadále ubírat a neopomíjet přitom nezbytnou potřebu blízkého člověka pro každého, kdo opouští brány ústavního zařízení. Výzkumná část diplomové práce předkládá zjištění, v jakých oblastech došlo za sledované časové období k pozitivnímu vývoji v jednotlivých zmiňovaných oblastech i skutečnost, že současné koncepce příprav dětí a mladých dospělých na odchod z ústavní péče již směřují k získávání klíčových kompetencí nezbytných pro samostatný život.

7 Závěr

Diplomová práce prezentuje systém podpory a příprav mladých dospělých opouštějících ústavní zařízení v jednotlivých časových obdobích, od devadesátých let 20. století dosud. Nečerpá pouze z teoretických poznatků, ale využívá i cenných poznatků z praxe získaných za více než 25 let působení autorky v oblasti náhradní výchovné péče. Prostřednictvím výzkumných otázek odpovídá na to, zda a v jakých oblastech došlo za sledované období k posunu ve vnímání podpory a připravenosti těchto lidí na nezávislý život a nastiňuje další možné směřování tohoto systému. Jak je patrné z obsahu práce, myšlenky podpory těmto mladým lidem se neustále vyvíjejí, zdokonalují se formy pomoci i služeb, které již necílí pouze na materiální zabezpečení, ale pracují s klíčovými kompetencemi, jako nezbytnými tématy, které do značné míry určují, jak si člověk dokáže v samostatném životě poradit. Pokud přivedla čtenáře i k hlubšímu zamyšlení, zda se příprava na samostatný život má týkat pouze dospívajících dětí, jsme na dobré cestě zamyslet se i nad tím, jak lépe pracovat s dětmi v dětských domovech a koncipovat jejich výchovu a vzdělávání od útlého dětství tak, aby odcházeli do života zdravě sebevědomí a samostatní mladí lidé, schopni se rozhodovat a nést odpovědnost za svá rozhodnutí.

Závěrem práce si dovoluji uvést citát německého lékaře a spisovatele Gerharda Uhlenbrucka, jehož přesné znění není známo, významově se objevuje v různých podobách a podstatou je následující ... "Není důležité, co s námi život udělá, ale co my uděláme s životem." (Citáty slavných osobností, 2023). Nemusí být tedy rozhodující, co nám život připraví, jakou startovací čáru nastaví, ale především, jak se k tomu sami postavíme. Přeneseno na tematiku této práce, otázka nestojí, zda člověk obtojí hůře v reálném životě proto, že vyrůstal v dětském domově, ale jak je odhodlán a vybaven k tomu, aby mohl obstát v reálném světě a jít cestou nezávislého života. V naší snaze pomoci přitom nezapomínejme ptát se samotných mladých lidí před opuštěním ústavního zařízení, co potřebují, ptát se těch, kteří mají tuto dráhu za sebou, co jim nejvíce chybělo a v ideálním případě nechat je samotné tvořit nebo se alespoň spolupodílet na koncepci podpory a příprav pro děti odcházející z ústavní péče, podobně jako je tomu v průlomové publikaci z r. 2022, Společně po svých. V očích veřejnosti i samotných dětí vyrůstajících v ústavní péči, může být tento fakt vnímán jako handicap.

Je třeba si ale uvědomit, že handicap je více o postoji společnosti k jakékoli odlišnosti než samotná konkrétní nedostačivost. Pokud tedy mám obstát, musím opravdu chtít, musím být připraven překonávat překážky, potřebuji dostatečnou síť služeb a svého blízkého člověka, stejně jako je tomu u jiných potíží, se kterými může kdokoli z nás vstupovat do života.

Do budoucna si přejme, abychom od těchto mladých lidí nemuseli slýchat to, co se v praxi stále ještě objevuje...“jsem ztracen, protože jsem vyrůstal v děcáku“. Diplomová práce naznačuje žádoucí směr vývoje této problematiky, alespoň pro ty mladé lidi, kteří jsou odhodláni uspět v samostatném životě. Můžeme konstatovat, že v r. 2023 jsme v této oblasti v pozitivním slova smyslu jinde, než tomu bylo v letech devadesátých a to díky všem, kteří si uvědomují, jak velkou pozornost tato oblast zasluhuje.

Další výzkumné práce v této oblasti by bylo možné zaměřit na situaci v zahraničí. V jakých oblastech podpory se lze inspirovat dobrou praxí, která se jinde osvědčila, samozřejmě s přihlédnutím k sociokulturní úrovni, legislativě a možnostem té které země.

8 Seznam použité literatury

- BĚHOUNKOVÁ, L. (2012). *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání.
- FEJFAROVÁ, Martina. *Vyrůstali jsme v dětském domově*. Praha, 1997. Absolventská práce. Vyšší škola sociální práce v Praze 10.
- FEJFAROVÁ, Martina. *Systém pomoci mladým lidem po odchodu z ústavní péče*. Praha, 2013. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Jana Amose Komenského Praha.
- GAVORA, P. (2000). *Úvodu do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido.
- GOTTWALDOVA, M. a kol. (2006). *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života. Metodická příručka Poradenského centra pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou Centra J. J. Pestalozziho o. p. s.* Chrudim: Nadace J.J. Pestalozziho.
- HENDL, J. (2005). *Kvalitativní výzkum, základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HRADECKÝ, I. ; HRADECKÁ, V. (1996). *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje.
- HRUŠÁKOVÁ, M. ; KRÁLÍČKOVÁ, Z. ; WESTPHALOVÁ, L. (2015). *Rodinné právo*. Praha: C. H. Beck.
- JANSKÝ, P. (2004). *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- KITZBERGEROVÁ, M. ed. ; ERAZÍMOVÁ, L. (2005). *Z ústavu do života (podpora rozvoje sociálních a komunikačních dovedností dětí)*. Praha: Člověk v tísní - společnost při ČT.
- KURELOVÁ, M. ; SEKERA, O. ; KUBÍČKOVÁ, H. (2008). *Komunitní systém v resocializačních zařízeních pro adolescenty II*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity.
- LANGMEIER, J. ; KREJČÍŘOVÁ, D. (2006). *Vývojová psychologie 2., aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a. s..
- LANGMEIER, J. ; MATĚJČEK, Z. (1974). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum.
- MACEK, P. (2003). *Adolescence*. Vyd. 2. Praha: Portál.
- MATĚJČEK, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
- MATĚJČEK, Z. (1986). *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.

- MATĚJČEK, Z.; BUBLEOVÁ, V.; KOVAŘÍK, J. (1997). *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace III. část. Děti narozené z nechtěného těhotenství, děti z dětských domovů a děti z náhradní rodinné péče v dlouhodobém sledování*. Praha: Psychiatrické centrum.
- MATOUŠEK, O. (1993). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MATOUŠEK, O. (1995). *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MATOUŠEK, O. ; PAZLAROVÁ, H. ; BALDOVÁ, L. (2008). *Individuální plánování služeb u ohrožených a mládeže*. Praha: Člověk hledá člověka, o. s..
- MIOVSKÝ, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- PACNEROVÁ, H. a kol. (2015). *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků.
- PRŮCHA, J. ; WALTEROVÁ, E. ; MAREŠ, J. (2009). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- PTÁČEK, R. ; KUŽELOVÁ, H. (2013). *Vývojová psychologie pro sociální práci*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.
- SATIR, V. (1994). *Kniha o rodině*. Praha: Práh.
- SKUTIL, M. a kol. (2011). *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál.
- ŠEĐOVÁ, K. ; ŠVARŤÍČEK, R. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- ŠKOVIERA, A. (2007). *Dilema náhradní výchovy*. Praha: Portál.
- VOCILKA, M. a kol. (1996). *Náplň činnosti středisek výchovné péče pro děti a mládež*. Praha: Tech-market.
- WALLIN, D.J. (2020). *Vazba v psychoterapii*. Praha: Portál.

Seznam internetových zdrojů:

CIBIENOVÁ, M. *Kdy lze nařídit ústavní výchovu*. In: epravo.cz [online]. 31. 8. 2016. © 1999-2023 [cit. 2023-03-18]. ISSN 1213-189X. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/kdy-lze-naridit-ustavni-vychovu-102777.html>

DEJME DĚTEM ŠANCI o.p.s. *Dejme dětem šanci o.p.s.* [online]. © 2011 [cit. 2023-04-10]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/3/o-nas>

Děti vyrůstající v dětských domovech dosahují nižšího vzdělání, uvádí výzkum. Praha ČTK [online], 5. ledna 2023, 16:46 [cit. 2023-03-27]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/veda-skoly-lide-vyrustajici-v-detskych-domovech-dosahuji-nizsiho-vzdelani-uvadi-vyzkum-40419221>

FOLDA, J; SVOBODOVÁ, A. *Analýza stavu dětských práv v České republice*. In: Knihovna NRP[online]. Praha, Sdružení SOS dětských vesniček, 2009 [cit. 2023-03-09]. První vydání, ISBN 978-80-254-4797-0. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/01/publikace-161.pdf>

JANÁK, D. *Vybrané metody výzkumu. Metodologický seminář k empirickým výzkumům* [online]. Opava, 2018 [cit. 2023-04-10]. Dostupné z: https://is.slu.cz/el/fvp/leto2021/UVSRPHK016/um/Vybrane_metody_Vyzkumu.pdf

Jsou na odchod do běžného života připraveny děti z dětských domovů? [online]. Ipsos All Rights Reserved © 2016-2023 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://www.ipsos.com/cs-cz/jsou-na-odchod-do-bezneho-zivota-pripraveny-deti-z-detskych-domovu>

JŮZLOVÁ KOTALOVÁ, K.; ZAJACOVÁ, M. *Podpora mladých lidí opouštějících náhradní péči. Metodická informace MPSV* [online]. Praha: MPSV, 2021 [cit. 2023-04-10]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Metodick%C3%A1_informace_ZP_fin_al.pdf/7e939737-aa1a-15d2-0813-a6207b9f31b3Jůzová Kotalová, Zajacová, MPSV 2021

Kolik žije děti v dětských domovech v ČR. Nadační fond Veroniky Kašákové [online]. © 2019 [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://www.nfvk.cz/kolik-zije-deti-v-detskych-domovech-v-cr/>

Krajský úřad Středočeského kraje. *Sociální práce – informace pro veřejnost*. [online]. Středočeský kraj © 2023 [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.kr-stredocesky.cz/web/20688/17>

Letní dům. *Platforma do dospělosti*. [online]. ©Letní dům, z. ú. 2023[cit. 2023-04-05]. Dostupné z: <https://letnidum.cz/platforma/>

Metodické setkání MPSV a ZDVOP Novela zákona č. 359/1999 Sb., o SPOD a souvisejících předpisů (zákon č. 363/2021 Sb.) [online]. Praha: MPSV 2021 ©2022 [cit.

2023-04-05]. Dostupné z:
https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Novela_SPOD_ZDVOP.pdf/0a379204-b508-c652-dc84-1ef762bab74f

Nadání a dovednosti. JOB START [online]. © Nadání a dovednosti o. p. s. 2018 [cit. 2023-04-05]. Dostupné z: <https://www.nadaniadovednosti.cz/job-start/>

Patron. *Průvodce na cestě mladých mužů z ústavní péče do dospělosti* [online]. [cit. 2023-04-05]. Dostupné z: <https://ipatron.cz/o-projektu/>

Společně po svých. Průvodce pro všechny, kteří ovlivňují životy dospívajících a mladých dospělých vyrůstajících v pobytových zařízeních a podílejí se na jejich osamostatňování [online]. Krok domů, nadační fond © 2023 [cit. 2023-04-18]. Dostupné z: <https://www.krokdomu.cz/#books>

Správný start. *Rok života, který tě připraví na budoucnost...* [online]. Správný start © 2018 [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <https://www.spravnystart.cz/#section-1>

Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče, Metodický pokyn MŠMT 2015. [online]. MŠMT © 2013-2023 [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/standardy-kvality-pece-o-deti>

Standardy kvality sociálně-právní ochrany, MPSV 2013. [online]. MPSV © 2023 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/953091/manual_OSPOD.pdf/71acde91-cbdd-36a4-7383-0a4c4552958a

Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2022/2023. [online]. Odbor školské statistiky a analýz MŠMT © 2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

Školní vzdělávací program Lépe připraven do života. [online]. Dětský domov Dolní Počernice © 2018 [cit. 2023-04-20]. Dostupné z: <https://www.domovpocernice.cz/svp-lpdz/>

ŠTENCLOVÁ, V. *Návrh inovací školních vzdělávacích programů dětských domovů v kontextu rozvoje kompetencí dospívajících pro samostatný život po odchodu z DD*. In: ResearchGate [online]. © 2008-2023, prosinec 2020 [cit. 2023-04-22]. Dostupné z : https://www.researchgate.net/publication/348412906_Navrh_inovaci_skolnich_vzdelavacich_programu_detskych_domovu_v_kontextu_rozvoje_kompetenci_dospivajicich_pro_o_samostatny_zivot_po_odchodu_z_DD

ŠTENCLOVÁ, V.; ČECH, T. *Příprava dětí na odchod z DD jako prevence neúspěšného začlenění do společnosti*. In: ResearchGate [online]. © 2008-2023, říjen 2018 [cit. 2023-04-24]. Dostupné z : https://www.researchgate.net/publication/344300323_Priprava_deti_na_odchod_z_DD_jako_prevence_neuspesneho_zacleneni_do_spolecnosti

Vyhláška č. 505/2006 Sb. Vyhláška, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. ©AION CS, 2010-2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505>

Zákon č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. ©AION CS, 2010-2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Zákon č. 401/2012 Sb. Zákon, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a další související zákony. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. ©AION CS, 2010-2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-401>

Zákon č. 89/2012 Sb. Zákon občanský zákoník. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. ©AION CS, 2010-2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zákon č. 109/2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. ©AION CS, 2010-2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

Zákon č. 111/2006 Sb. Zákon o pomoci v hmotné nouzi. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. ©AION CS, 2010-2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111>

Zákon č. 108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. ©AION CS, 2010-2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Zákon č. 561/2004 Sb. Zákon předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. ©AION CS, 2010-2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Zákon č. 94/1963 Sb. Zákon o rodině. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. ©AION CS, 2010-2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-94>